

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Eriko Lukausko,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studento

Magistro darbas

**Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisė atsisakyti
duoti parodymus**

**Right of Public Information Producers, Broadcasters and
Journalists to Refuse to Testify**

Vadovas: doc. dr. Remigijus Merkevičius

Recenzentė: doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė

Vilnius

2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus baudžiamajame procese bei šios teisės neabsoliutumas ir taikymo kriterijai. Darbe taip pat analizuojama šios teisės istorinė raida, analizuojami tarptautiniai teisės šaltiniai bei šios teisės įgyvendinimas užsienio valstybėse. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus samprata ir analizė pateikiama remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, įstatymais, moksline literatūra, tarptautinių institucijų rekomendacijomis ir teismų praktika.

Pagrindiniai žodžiai: informacijos šaltinio paslaptis, žurnalistas, liudijimo imunitetas, viešosios informacijos rengėjas, viešosios informacijos skleidėjas, žiniasklaidos laisvė.

This paper analyses the right of producers, disseminators of public information and journalists to refuse to give testimony in criminal proceedings, the non-absoluteness of this right and the criteria for its use. It also analyses the historical development of this right, international sources of law and the implementation of this right in foreign countries. The concept and analysis of the right of public information producers, disseminators, and journalists to refuse to give evidence is based on the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, laws, scientific literature, recommendations of international institutions and case law.

Keywords: secret of the source of information, journalist, testimonial immunity, public information producer, public information disseminator, press freedom.

TURINYS

IŽANGA	2
1. ISTORINĖ LIUDIJIMO IMUNITETO RAIDA LIETUVOJE IR UŽSIENIO ŠALYSE	4
1.1. Liudijimo imuniteto samprata ir raida baudžiamajame procese	4
1.2. Žurnalistų liudijimo imuniteto raida	7
2. VIEŠOSIOS INFORMACIJOS RENGĖJŲ, SKLEIDĖJŲ, ŽURNALISTŲ TEISĖ ATSISAKYTI DUOTI PARODYMUS	11
2.1. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų samprata	11
2.2. Informacijos šaltinio paslapties samprata	15
2.3. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus baudžiamajame procese samprata	17
2.4. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus neabsoliutumas baudžiamajame procese	21
3. VIEŠOSIOS INFORMACIJOS RENGĖJŲ, SKLEIDĖJŲ, ŽURNALISTŲ TEISĖ ATSISAKYTI DUOTI PARODYMUS TARPTAUTINIULOSE BEI UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISĖS AKTUOSE	26
3.1. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus Europos Sąjungos ir Europos Tarybos teisės šaltiniuose	26
3.2. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus tarptautinėje teisėje	28
3.3. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus užsienio valstybių teisėje	31
IŠVADOS	35
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	36
SANTRAUKA	42
SUMMARY	43

IŽANGA

Temos aktualumas: ši tema yra aktuali tuo, kad viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra viena svarbiausių priemonių siekiant apsaugoti žiniasklaidos laisvę. Tačiau taikant šią teisę gali būti apsunkintas teisingumo siekis baudžiamajame procese, tad labai svarbu nustatyti, kam tiksliai gali būti taikoma ši teisė, kokią informaciją ji saugo ir kokiais atvejais ši apsauga gali būti ribojama. Lietuvoje galiojančioje teisėje šis institutas yra gana naujas ir pakankamai išsamiai nėra analizuotas. Pirminis šios teisės įgyvendinimas buvo kritikuojamas, tad būtina įvertinti, kokie pakeitimai buvo atlikti ir ar šie pakeitimai atitinka tarptautines rekomendacijas. Nors keliose bylose buvo nagrinėjama žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus, tačiau teismų praktikoje vis dar nėra pakankamai išplėtotas šio liudijimo imuniteto taikymas, todėl, remiantis užsienio valstybių įstatymais, tarptautinių teismų praktika ir tarptautinių institucijų rekomendacijomis, būtina nustatyti pasauliniu lygmeniu vyraujančius standartus, kurie galėtų būti pritaikyti Lietuvoje.

Darbo tikslas: atskleisti ir išanalizuoti viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus sampratą, neabsoliutumą, saugomas vertybes bei įgyvendinimą Lietuvoje, užsienio šalyse ir tarptautinėje teisėje.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus istorinę raidą;
2. Atskleisti viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų bei informacijos šaltinio paslapties sampratą baudžiamojo proceso kontekste;
3. Atskleisti žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus sampratą baudžiamajame procese;
4. Išnagrinėti žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus neabsoliutumą ir ribojimo kriterijus;
5. Nustatyti iš tarptautinės teisės kylančius reikalavimus žurnalistų teisei atsisakyti duoti parodymus ir jų įgyvendinimą Lietuvoje;
6. Išanalizuoti bei palyginti žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus įgyvendinimą užsienio šalyse.

Darbo objektas: viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus samprata, neabsoliutumas ir taikymo ribos.

Tyrimo metodai: darbe daugiausia naudota mokslinės literatūros ir įstatymų loginė bei sisteminė analizės. Taip pat naudota teisės aktų lyginamoji analizė ir indukcinis bei dedukcinis metodai. Loginė analizė buvo taikoma aiškinant įstatymų normas, įtvirtinančias žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus, perteikiant įstatymuose įtvirtintus reikalavimus ar sąvokas, remiantis moksline literatūra bei teismų praktika. Sisteminė analizė buvo naudojama surenkant informaciją iš Lietuvos bei užsienio mokslinės literatūros, aiškinant įstatymuose įtvirtintas sąvokas. Loginės ir sisteminės analizės dėka atskleisti iš teisės aktų kylantys reikalavimai dėl informacijos šaltinio paslapties apsaugos. Lyginamoji analizė naudota lyginant tarptautinių institucijų, užsienio valstybių ir Lietuvos teisės aktus atskleidžiant žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus reikalavimus ir pasaulinę praktiką. Lyginamosios analizės dėka nustatyti skirtingų žurnalistų liudijimo imuniteto įgyvendinimo modelių pranašumai ar trūkumai. Indukcinis bei dedukcinis metodai naudoti atskleidžiant viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų ir informacijos šaltinio paslapties sampratą baudžiamojo proceso kontekste remiantis moksline literatūra bei teismų praktika. Taip pat darbe naudotas ir istorinis metodas, atskleidžiant liudijimo imuniteto institutų kilmę bei žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus raidą.

Darbo originalumas: baudžiamajame procese taikomi liudijimo imunitetai Lietuvos mokslinėje literatūroje yra analizuojami gana dažnai, tačiau per pastaruosius 5 metus nerasta darbų, kurie analizuotų būtent žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus. Lietuvoje ši tema daugiausiai buvo analizuota 1996–2010 m., tačiau ši žurnalistų teisė ir toliau yra plėtojama užsienio mokslo darbuose, tarptautinių organizacijų rekomendacijose bei Lietuvos ir tarptautinių teismų praktikoje. Nerasta darbų, kurie analizuotų šios teisės kilmę bei įvertintų naujausių tarptautinių rekomendacijų įgyvendinimą Lietuvoje, tad šiame darbe skiriama nemažai dėmesio užsienio bei tarptautinių šaltinių apžvalgai.

Svarbiausi šaltiniai: darbe analizuotas Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (toliau – Visuomenės informavimo įstatymas) ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – Baudžiamojo proceso kodeksas) bei tarptautinės teisės aktai (pavyzdžiui Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas). Taip pat, siekiant įgyvendinti darbo uždavinius, naudota Lietuvos bei užsienio mokslinė literatūra, daugiausia L. Meškauskaitės bei R. Jurkos darbai. Darbe analizuota Lietuvos teismų praktika, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, bei įvairių tarptautinių institucijų rekomendacijos bei praktika, daugiausia Europos Tarybos ir Jungtinių Tautų Organizacijos.

1. ISTORINĖ LIUDIJIMO IMUNITETO RAIDA LIETUVOJE IR UŽSIENIO ŠALYSE

1.1. Liudijimo imuniteto samprata ir raida baudžiamajame procese

Nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir siekiant išaiškinti tiesą bei įvykdyti teisingumą, viena svarbiausių priemonių yra liudytojai ir jų duodami parodymai. Naudojant liudytojų parodymus gali būti tikrinamos ar sužinomos bylos aplinkybės, tikrinami kitų asmenų parodymai, tad net neabejotina, kad liudytojų parodymai turi itin didelę svarbą siekiant nustatyti tiesą baudžiamajame procese. Nors ir Baudžiamojo proceso kodekse nėra pateikto tikslaus liudytojo apibrėžimo, tačiau, remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 78 straipsniu ir teismų praktika, liudytojas yra suprantamas kaip kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Baudžiamojo proceso kodekso 83 straipsniu, liudytojo statusą įgavę asmenis yra įpareigojami privalomai duoti teisingus parodymus apie jam žinomas bylos aplinkybes. Tačiau siekiant užtikrinti, kad liudytojo duodami parodymai bus išties objektyviai teisingi, liudytojui yra keliami reikalavimai. Liudytojas privalo suvokti ir objektyviai galėti perteikti savo turimą informaciją, kuri gali būti reikšminga baudžiamajame procese (Jurka, 2004, p. 103). Šis kriterijus yra įtvirtintas Baudžiamojo proceso kodekso 79 straipsnyje, kuris neleidžia būti liudytojais asmenims, kurie dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti parodymus dėl jų. Paminėtina, kad liudytojo amžius baudžiamajame procese nėra ribojamas, liudytoju gali būti bet kurio amžiaus asmuo, jei jis sugeba suvokti ir perteikti informaciją dėl bylai reikšmingų aplinkybių.

Nors ir aptarti Baudžiamojo proceso kodekso straipsniai numato, kad liudytoju gali būti kiekvienas asmuo, kuris žino bylai reikšmingų aplinkybių ir sugeba jas suvokti bei perteikti, o gavęs procesinį liudytojo statusą šiuos parodymus privalo ir duoti. Baudžiamojo proceso kodeksas numato atvejų, kuomet liudytojai gali atsisakyti duoti parodymus pasinaudodami jiems suteiktu imunitetu. Šie imunitetai yra skirti apsaugoti svarbesnes vertybes negu tiesos nustatymas baudžiamojoje byloje. Liudijimo imunitetai neužkerta kelio teismui nagrinėjant baudžiamąją bylą nustatyti tiesą, tačiau be abejonės jos nustatymą apsunkina, siekiant apsaugoti itin svarbias visuomenės vertybes, kurios bus aptartos kitose darbo dalyse.

Imuniteto (lot. *Immunitas*) sąvoka buvo žinoma ir romėnų teisėje. Romėnų teisėje galiojęs *immunitas* buvo apibrėžiamas kaip asmeniui ar bendruomenei suteikiama išimtis nuo tam tikrų įsipareigojimų valstybei ar vietinei bendruomenei (Burton, 2015). Romėnų teisėje galiojęs *immunitas* priklausydavo nuo asmens turimo statuso visuomenėje. *Immunitas* turėjo tam tikrų profesijų asmenys, pavyzdžiui, dvasininkai, kariai ir valdžios pozicijas užimantys asmenys (Marek, 2016, p. 49–71). Šio instituto prasmė išliko kardinaliai nepasikeitusi iki mūsų laikų. Šiuolaikinės Lietuvos baudžiamajame procese taip pat yra įtvirtinti imunitetai, kurie priklauso nuo asmens užimamų pareigų ar kitų specialiųjų požymių. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) savo praktikoje imunitetą apibūdina kaip asmens neliečiamybės papildomą garantiją, kuri yra reikalinga ir būtina asmeniui atlikti jo turimas pareigas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Taigi, remiantis Konstitucinio Teismo išklaikinimu, imunitetas, kaip ir romėnų teisėje, ir toliau gali būti siejamas su asmens turimomis pareigomis, tačiau šiais laikais asmens turimos pareigos nėra vienintelė priežastis asmens imunitetui atsirasti. Toliau darbe analizuojant liudijimo imunitetus istorinių teisės šaltinių atžvilgiu matoma, kad liudijimo imuniteto taikymo sritis plėtėsi ir apima didesnę asmenų ratą negu liudijimo imuniteto instituto pradžioje.

Lietuvoje galiojusioje nacionalinėje teisėje liudijimo imunitetai pirmą kartą pastebimi XIX a., kuomet carinė Rusija aneksavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes. Carinės Rusijos baudžiamojo proceso įstatymai numatė liudijimo imunitetą asmens, padariusio nusikaltimą, šeimos nariams ar šio artimiesiems giminaičiams, dvasininkams ir gynėjams (Jurka, 2009, p. 35). Lietuvai atkūrus valstybę ir priėmus 1918 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius, toliau galiojo carinės Rusijos įstatymai, tad ir nepriklausomybės laikotarpiu pradžioje, Lietuvoje egzistavo tokie patys liudijimo imunitetai (Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai..., 1918). Lietuvai priėmus naujus baudžiamuosius įstatymus, Carinės Rusijos valdymo laikotarpiu galioję liudijimo imunitetai buvo perkelti ir į tarpukario Lietuvos baudžiamojo proceso tvarką. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir įvedus Sovietų Sąjungoje galiojusią teisę, visi liudijimo imunitetai, išskyrus asmens teisę neliudyti prieš save, buvo panaikinti (Jurka, 2009, p. 37–45). 1961 m. Lietuvos teritorijoje įsigaliojus Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (toliau – Lietuvos TSR) baudžiamojo proceso kodeksui buvo grąžintas carinės Rusijos ir tarpukario Lietuvos metu galiojęs gynėjo liudijimo imunitetas (Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodeksas, 1961). Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pirmiausia buvo atkurti galioję liudijimo imunitetai: asmens teisė neliudyti prieš save ir asmens šeimos narių

ar artimų giminaičių imunitetas (Jurka, 2009, p. 37–45). Kiti šiuo metu Lietuvoje egzistuojantys liudijimo imunitetai palaipsniui buvo įtvirtinami kituose teisės aktuose, tačiau kodifikuoti buvo tik 2003 m. įsigaliojus dabartiniam Baudžiamojo proceso kodeksui. Remiantis aptartais šaltiniais, pastebima, kad Sovietų Sąjungos okupacijos laikotarpiu liudijimo imunitetų ratas buvo stipriai apribotas. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir siekiant tinkamai įgyvendinti demokratinės teisinės valstybės principus buvo grąžinti bei papildyti tarpukario Lietuvoje galioję liudijimo imunitetai.

Liudijimo imunitetų plėtrą patvirtina ir šiuolaikiniame Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintos liudijimo imunitetų rūšys. Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnis įtvirtina penkis liudijimo imunitetų rūšis: 1) asmenims, dėl jų paties padarytos nusikalstamos veikos; 2) teisėjams, dėl teismo pasitarimų kambario paslapties; 3) gynėjams, dėl aplinkybių, kurias sužinojo atlikdami savo pareigas; 4) dvasininkams, dėl to kas buvo patikėta per išpažintį; 5) žurnalistams, dėl informacijos šaltinio paslapties. Taip pat Baudžiamojo proceso kodekso 82 straipsnis numato, kad Respublikos Prezidentas gali būti apklausiamas tik jam sutikus bei įtvirtina šeimos narių teisę atsisakyti duoti parodymus prieš savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius. Šių Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintų liudijimų imunitetų paskirtis yra apsaugoti svarbesnes vertybes negu parodymų baudžiamajame procese gavimas iš liudytojo. Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, ir jo šeimos narių teisė neduoti parodymų yra teisinė garantija į asmeninę garbę ir orumą, privačios, asmeninės ar šeimos paslapties apsaugą (Jurka, 2006, p. 32). Tuo tarpu profesiniai liudijimo imunitetai suteikia papildomas asmens neliečiamybės garantijas, kurios yra reikalingos ir būtinos asmens pareigoms atlikti (Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Bendrai visi Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinti liudijimo imunitetai padeda užtikrinti sąžiningo baudžiamojo proceso principą ir apsaugo svarbiausias demokratiškos teisinės valstybės vertybės (Žibaitė, 2016, p. 313). Kitose darbo dalyse išsamiai bus analizuojamas būtent žurnalistams suteiktas liudijimo imunitetas, siekiant išsaugoti jų informacijos šaltinio paslaptį.

Vienas plačiausiai nagrinėjamų liudijimo imunitetų baudžiamajame procese yra asmens teisė neduoti parodymų dėl savo paties galimai padarytos nusikalstamos veikos. Šis imunitetas turi vienas seniausių ištakų. Mokslinėje literatūroje nėra vieningos nuomonės, tačiau teisė neduoti parodymų gali būti kildinama iš romėnų teisės ar judaizmo religinių tekstų. Tačiau labiausiai tikėtina, kad šio imuniteto ištakos yra VI a. pr. Kr., Romos Respublikos laikotarpiu (Jurka, 2006, p. 33). Nepaisant diskusijų dėl pirminių šio instituto ištakų, mokslinėje literatūroje vyrauja bendra nuomonė, kad ši teisė buvo suformuota 1641

m. Anglijoje (Davies, 2000 cituota Jurka, 2006, p. 32). Paminėtina, kad priėmus 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją, asmens teisė neduoti parodymų prieš save buvo pirmą kartą įtvirtinta kaip konstitucinė teisė. Prieš tai Lietuvos teritorijoje galiojusiose Konstitucijose, ši asmenų teisė nebuvo įtraukta.

Taigi, remiantis aptartais šaltiniais, liudijimo imunitetų ištakos siekia net Romos Respublikos laikotarpį. Iki šių dienų imuniteto institutas nėra kardinaliai pasikeitęs nuo Romos Respublikos laikotarpiu buvusio apibrėžimo, tačiau neabejotinai pastebimas liudijimų imunitetų vystymasis ir plėtra. Liudijimo imunitetai, nors ir apunkina tiesos paieškas baudžiamosiose bylose, padeda apsaugoti itin svarbius visuomeninius interesus ir yra būtini norint užtikrinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą demokratinės teisinės valstybės siekį.

1.2. Žurnalistų liudijimo imuniteto raida

Žurnalistų liudijimo imuniteto užuomazgos pirmą kartą pastebimos 1722 m. dabartinėje Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) teritorijoje, Masačusetso įlankos kolonijoje (angl. *Massachusetts Bay Colony*), kuomet vienas vietos laikraščio redaktorių išspausdino kritikuojantį valdžią straipsnį. Valdžios institucijoms sužinojus apie šį straipsnį, redaktoriaus buvo reikalaujama atskleisti straipsnį parašiusį asmenį. Redaktoriui atsisakius atskleisti savo informacijos šaltinį, jis buvo nubaustas, tačiau jo poelgis suformavo praktiką kitiems žurnalistams taip pat neatskleisti informacijos šaltinių (Ervin, 1974, p. 233–234). Nors to meto įstatymai bei teismų praktika nenumatė teisės žurnalistams atsisakyti atskleisti informacijos šaltinio paslapties, žurnalistai patys pradėjo prieštarauti šiam reikalavimui bei paskatino kitus žurnalistus atkartoti jų veiksmus. Panašios situacijos JAV susiklostė 1857 m. ir 1874 m., kuomet kritiškus valdžiai straipsnius parašę žurnalistai buvo įpareigoti atskleisti informacijos šaltinį, tačiau to nepadarius – buvo nubausti. Vietos teismai nurodė, kad žurnalistui duoti parodymus yra privaloma, kaip ir bet kuriam kitam liudytojui (Ervin, 1974, p. 235–236). Kadangi atvejai, kuomet žurnalistai atsisakydavo duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties nebuvo tokie paplitę, pirmasis JAV įstatymas, įtvirtinantis ribotą žurnalistų liudijimo imunitetą, buvo priimtas tik 1896 m. JAV Merilando (angl. *Maryland*) valstijoje. Kadangi valstijų priimti įstatymai galioja tik toje valstijoje, žurnalistų liudijimo imunitetas galiojo tik jos teritorijoje. Kitas panašaus pobūdžio imunitetas buvo įtvirtintas tik 1933 m. Naujojo Džersio (angl. *New Jersey*) valstijoje (Ervin, 1974, p. 236).

Iš aptartų aplinkybių matyti, kad žurnalistai informacijos šaltinio paslaptį siekia apsaugoti jau nuo XVIII a., tačiau pirmieji teisės aktai, įtvirtinantys žurnalistų liudijimo imunitetą, priimti tik XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje. Apibendrinant, žurnalistai jau ilgą laiką siekia apsaugoti žurnalistikos nepriklausomumą ir turėti teisę kritikuoti valdžią, tačiau įstatymų leidėjai šią teisę plačiu mastu pradėjo suteikinti tik XX a.

Nors JAV pastebėtos pirmosios žurnalistų liudijimo imuniteto užuomazgos, pirmasis įstatymas, įtvirtinantis šią teisę, buvo priimtas Švedijoje. 1766 m., susilpnėjus monarchijos galiai ir prasidėjus Švedijos Laisvės amžiui, šalies įstatymų leidžiamoji valdžia priėmė Spaudos laisvės įstatymą (šved. *Tryckfrihetsförordningen*). Šis įstatymas numatė teisę žiniasklaidos priemonėms nenurodyti informacijos šaltinio, tačiau valdžios institucijoms pareikalavus, šaltinis privalėjo būti atskleistas. Žiniasklaidos priemonės turėjo teisę neatskleisti informacijos šaltinio tik tuo atveju, jei ši prisiimtų visą atsakomybę, kylančią iš išspausdintos publikacijos (Skuncke, 2017, p. 135). Šią teisę neabejotinai galima laikyti žurnalistų liudijimo imuniteto pirmtaku, kadangi, nors ir žiniasklaidos priemonės turėjo atsakyti už savo išspausdintus tekstus, jos nebuvo privalomai įpareigosotos atskleisti informacijos šaltinio, kuris pageidauja išlikti anonimiškas. Aptartas žurnalistų liudijimo imunitetas Švedijoje galiojo sąlyginai neilgai, 1774 m., po įvykusio valstybės perversmo, Spaudos laisvės įstatymas buvo pakeistas kitu. Naujoji įstatymo redakcija stipriai apribojo žurnalistams suteiktas teises ir itin apribojo žiniasklaidos priemonių nepriklausomumą. 1776 m. galiojęs žurnalistų imunitetas buvo gražintas tik 1949 m., priėmus Spaudos laisvės konstitucinį įstatymą (Hirschfeldt, 2017, p. 567). Taigi, remiantis aptarta Spaudos laisvės įstatymo raida, žurnalistų liudijimo imunitetas Švedijoje buvo įtvirtintas ankščiau negu JAV, tačiau dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių, imunitetas savo galutine apimtimi buvo įtvirtintas tik XX a. viduryje.

Prancūzijoje, po 1789 m. įvykusios revoliucijos ir paskelbtos Žmogaus ir piliečių teisių deklaracijos, pradėta skirti daugiau dėmesio žiniasklaidai ir jos laisvei. Šios deklaracijos 11 straipsnis įtvirtino informacijos laisvės principą, iš kurio ir gali būti kildinamas žiniasklaidos laisvės principas (Žmogaus ir piliečių teisių deklaracija, 1789). Nepriklausomos žiniasklaidos principą taip pat atkartoję 1881 m. liepos 29 d. įstatymas dėl spaudos laisvės (pranc. *Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse*). Šio įstatymo pirmasis straipsnis numatė, kad spauda yra laisva (Loi du 29 juillet 1881..., 1881). Tačiau, nors ir žiniasklaidos laisvė buvo įtvirtinta XVIII a. pabaigoje, pirmieji siekiai apsaugoti žurnalisto informacijos šaltinio paslaptį pastebimi tik XX a. pradžioje. 1918 m. Prancūzijoje veikianti profesinė žurnalistų sąjunga priėmė Žurnalistų profesinės etikos

chartiją (pranc. *Charte d'éthique professionnelle des journalistes*), kurioje nustatė pareigą žurnalistams laikytis profesinio slaptumo bei prisiimti atsakomybę už anonimines publikacijas (*Charte d'éthique professionnelle des journalistes*, 1918). Nors to meto žurnalistikos etikos kodeksas nustatė pareigą saugoti savo profesinę paslaptį, vietos įstatymai tokios teisės nepripažino. Žurnalistai pašaukti kaip liudytojai turėjo prievolę profesinę paslaptį atskleisti, o jos neatskleidus, žurnalistui grėsė atsakomybė. Šis reguliavimas Prancūzijoje egzistavo iki 1993 m., kuomet buvo priimtos Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso pataisos. Tuometinio Prancūzijos teisingumo ministro iniciatyva buvo priimtas vadinamas Vauzelle įstatymas (pranc. *Loi Vauzelle*), kuris pertvarkė Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksą ir uždraudė žurnalistams atskleisti savo informacijos šaltinio paslaptį, taip įteisinant žurnalistų liudijimo imunitetą (Piot, 2014, p. 388). Taigi, remiantis analizuotais šaltiniais, žurnalistų liudijimo imuniteto pradėta siekti XX a. pradžioje, nors ir žiniasklaidos nepriklausomumas buvo įtvirtintas XVIII a., žurnalistų paslaptis nebuvo saugoma.

Tarptautiniu mastu, žurnalistų liudijimo imuniteto, įskaitant ir informacijos šaltinio paslapties apsaugos, pradėta siekti XX a. antroje dalyje. Tarptautinė žurnalistų federacija (angl. *International Federation of Journalists*), tarptautiniu mastu veikianti profesinė žurnalistų sąjunga, 1954 m. priėmė Bordo deklaraciją (angl. *Bordeaux Declaration*), kurioje nustatė žurnalistikos etikos standartus. Ši deklaracija taip pat įpareigojo saugoti informacijos šaltinio paslaptį, jei ši informacija buvo gauta konfidencialiai (*Bordeaux Declaration*, 1954). Panašias vertybes įtvirtinanti deklaracija taip pat buvo priimta Europoje. 1971 m. Europos žurnalistų federacija (angl. *European Federation of Journalists*), Prancūzijos žurnalistų profesinės sąjungos iniciatyva, priėmė Miuncheno chartiją (Charon, 2003). Analogiškai minėtai Bordo deklaracijai, Miuncheno chartija įpareigojo žurnalistus neatskleisti informacijos šaltinio paslapties, jeigu ši informacija žurnalistui buvo perduota konfidencialiai (*Munich Charter*, 1971). Taigi, tarptautiniu mastu žurnalistų informacijos šaltinio paslapties apsaugos žurnalistus vienijančios profesinės sąjungos pradėjo siekti XX a. viduryje. Paminėtina, kad nors ir šias deklaracijas priėmė tarptautiniu mastu pripažįstamos ir daug nacionalinių žurnalistų profesinių sąjungų jungiančios organizacijos, valstybės nebuvo įpareigotos atsižvelgti į šias deklaracijas, tad žurnalistams atsisakius atskleisti savo profesinę paslaptį, vis tiek galėjo gręsti atsakomybę pagal nacionalinę teisę.

Kaip buvo aptarta ankstesnėje darbo dalyje, Lietuvos teritorijoje galiojusiose įstatymuose žurnalistikos liudijimo imunitetas niekada nebuvo pripažintas. Dėl

besitęsiančių totalitarinių režimų valdžios, žiniasklaidos laisvė buvo itin stipriai apribota. Tačiau Sovietų Sąjungos okupacijos laikotarpiu, tuometiniam Sovietų Sąjungos generaliniam sekretoriui Michailui Gorbačiovui 1985 m. paskelbus atvirumo (rus. *glasnost*) ir persitvarkymo (rus. *perestroika*) visuomenės bei ekonomikos reformų pradžia, imtasi reformuoti ir žiniasklaidą. Sovietų Sąjungos lygmeniu buvo pradėta privatizuoti žiniasklaidos priemonės bei mažinti egzistavusios cenzūros mastą (Bazyler, Sadovoy, 1991, p. 294). Įgyvendinant atvirumo reformas, 1990 m. Lietuvoje buvo priimtas Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas. Šis įstatymas įtvirtino spaudos laisvę bei įstatymo 25 straipsnyje buvo įtvirtinta informacijos šaltinio paslaptis. Žiniasklaidos priemonės turėjo teisę, o jei nėra informacijos šaltinio sutikimo – pareigą, neatskleisti informacijos šaltinio. Tačiau, nors ir žiniasklaidai buvo suteikiama teisė nenurodyti informacijos šaltinio, antroje straipsnio dalyje žiniasklaidos priemonės buvo įpareigos atskleisti informacijos šaltinio paslaptį tardymo organams ar teismui, jeigu tai būtų reikalinga tiriant ir nagrinėjant bylas (Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas, 1990). Nors šiuo įstatymu ir nebuvo įtvirtintas žurnalistų liudijimo imunitetas, tačiau iš šios teisės įtvirtinimo matyti, kad buvo pripažintas žurnalistų informacijos šaltinio paslapties institutas ir imtasi priemonių jam suteikti didesnę svarbą. 1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir pradėjus kurti demokratines vertybes atitinkančią teisinę sistemą, kūrėsi nuo valstybės nepriklausomos žiniasklaidos priemonės, o tai paskatino realų visuomeninių teisinių santykių plėtojimąsi visuomenės informavimo srityje (Meškauskaitė, 2018, p. 21). Nepriklausomoje Lietuvoje vis dar galiojo Lietuvos TSR įstatymai, kurie neprieštaravo Konstitucijai. Minėtas Lietuvos TSR spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas buvo pakeistas 1996 m. priėmus Visuomenės informavimo įstatymą. 1996 m. Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnyje Lietuvoje buvo pirmą kartą įtvirtintas žurnalistų liudijimo imunitetas. Žurnalistams buvo suteikta absoliuti teisė neatskleisti jų informacijos šaltinio paslapties (Visuomenės informavimo įstatymas, 1996). Taigi, dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių bei egzistavusių totalitarinių režimų Lietuvoje, žiniasklaidos nepriklausomumo idėjos pradėtos plėtoti tik XX a. pabaigoje, kuomet buvo pradėtos vykdyti reformos, siekusios suteikti daugiau atvirumo visuomenei. Atkūrus nepriklausomybę ir įgyvendinant demokratiškas reformas, Lietuvoje žurnalistų liudijimo imunitetas įtvirtintas XX a. pabaigoje.

Remiantis analizuotais istoriniais bei teisės šaltiniais, žurnalistų liudijimo imunitetą galime kildinti iš XVIII a. dabartinės JAV teritorijos. Tuo metu šis žurnalistų siekis nebuvo plačiai pripažįstamas ir yra žinomi keli atvejai, kuomet žurnalistai nebijodami jiems

gręšiančios atsakomybės ryžosi išlaikyti savo informacijos šaltinio paslaptį. Įstatymiškai žurnalistų liudijimo imunitetas pirmą kartą buvo suteiktas XVIII a. antroje pusėje Švedijoje, kur nors ir ribotam laikui, Švedijos žurnalistai turėjo teisę neatskleisti informacijos šaltinio. JAV ir Švedija buvo vienos pirmųjų valstybių įtvirtinusios šią žurnalistų teisę, tačiau kitose valstybėse diskusijos ir žurnalistų siekiai apsaugoti savo informacijos šaltinio paslaptį pastebimi tik XX a. pradžioje. Lietuvoje informacijos šaltinio apsaugos ištakos taip pat pastebimos tik XX a. pabaigoje, kuomet vykdant atvirumo politiką buvo reformuota teisinė sistema suteikiant daugiau laisvės žiniasklaidai. Žurnalistų teisė išsaugoti savo informacijos šaltinio paslaptį žiniasklaidai suteikia daugiau galimybių kritikuoti valdžios institucijas, pranešti visuomenei apie jautrias valstybėje egzistuojančias problemas. Kaip aptarta šioje dalyje, pirmieji žurnalistų ketinimai išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį kilo būtent dėl sieko kritikuoti valdžią nesulaukiant neproporcingo valdžios institucijų įsikišimo. Taigi, nors ir žurnalistų siekis neatskleisti informacijos šaltinio paslapties egzistuoja gana seniai, tačiau daugiausia dėmesio žurnalistų liudijimo imuniteto institutas susilaukė tik XX a.

2. VIEŠOSIOS INFORMACIJOS RENGĖJŲ, SKLEIDĖJŲ, ŽURNALISTŲ TEISĖ ATSIŠAKYTI DUOTI PARODYMUS

2.1. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų samprata

Norint tinkamai atskleisti žurnalistų liudijimo sampratą ir šio instituto taikymą, pirmiausia yra būtina tinkamai apibrėžti, kas yra laikomi viešosios informacijos rengėjais, skleidėjais ir žurnalistais. Pernelyg platus šių kategorijų rato aiškinimas suteiktų išimtinai žurnalistams skirtų privilegijų, teisių bei pareigų taikymą plačiu mastu. Platus viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų bei žurnalistų apibrėžimas galėtų paskatinti piktnaudžiavimą išimtinai jiems suteiktomis teisėmis ir taip mažinti visuomenės pasitikėjimą visuomenės informavimo priemonėmis (Meškauskaitė, 2018, p. 9).

Lietuvoje, viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų apibrėžimas yra įtvirtintas Visuomenės informavimo įstatyme. Viešosios informacijos rengėjas apibrėžiamas kaip audiovizualinės žiniasklaidos paslaugos teikėjas, radijo programų transliuotojas, leidykla, kino, garso ar vaizdo studija, informacijos, reklamos ar viešųjų ryšių agentūra, redakcija, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas, nepriklausomas kūrėjas, žurnalistas ar kitas asmuo, rengiantis ar pateikiantis skleisti viešąją

informaciją (Visuomenės informavimo įstatymas, 1996). Analizuojant Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 76 dalyje įtvirtintą viešosios informacijos rengėjų apibrėžimą, darytina prielaida, kad didelis ratas subjektų gali būti laikomas viešosios informacijos rengėju. Paminėtina, kad viešosios informacijos rengėju gali būti laikomas tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, išskyrus Visuomenės informavimo įstatyme numatytas išimtis.

Šiuo metu viešosios informacijos ir žiniasklaidos temai itin svarbu atkreipti dėmesį ir į socialinius tinklus bei internetą, kadangi vis daugiau asmenų informaciją gauna iš jų. 2022 m. net 77 % Lietuvos gyventojų ieškojo naujienų internete (Valstybės duomenų agentūra, 2023), atsižvelgiant į tai itin svarbu sukurti tinkamą ir veiksmingą teisės aktų sistemą, kuri suteiktų pakankamas apsaugas bei numatytų pareigas asmenims, rengiantiems ir skleidžiantiems viešąją informaciją internetu. Remiantis aptarta Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 76 dalimi, jei asmuo rengia viešąją informaciją skleidimui – jis gali būti laikomas viešosios informacijos rengėju. Viešosios informacijos rengėjais ir skleidėjais taip pat gali būti laikomi ir socialiniuose tinkluose viešąją informaciją rengiantys ir skleidžiantis asmenys (angl. *influencers*) (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. balandžio 20 d. sprendimas administracinėje byloje). Taigi asmenims, kurie sistemingai kuria viešąją informaciją skleidimui, yra suteikiamas viešosios informacijos rengėjo statusas.

Viešosios informacijos skleidėjas įstatyme apibrėžiamas kaip audiovizualinės žiniasklaidos paslaugos teikėjas, retransliuotojas, asmuo, teikiantis Lietuvos Respublikos vartotojams televizijos programų ir (ar) atskirų programų platinimo internete paslaugas, dalijimosi vaizdo medžiaga platformos paslaugos teikėjas, radijo programų transliuotojas, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas ar kitas asmuo, skleidžiantis viešąją informaciją visuomenei ir atsakantis už tos informacijos teisėtumą šio ir kitų įstatymų nustatyta tvarka (Visuomenės informavimo įstatymas, 1996). Esminis skirtumas tarp viešosios informacijos rengėjo ir viešosios informacijos skleidėjo yra pats skleidimo elementas. Visuomenės informavimo įstatymas nedraudžia tam pačiam asmeniui būti tiek viešosios informacijos skleidėju, tiek viešosios informacijos rengėju.

Tarptautinių žodžių žodynai žurnalistą apibūdina kaip žurnalistikos specialistą, laikraščio, žurnalo, radijo, televizijos darbuotoją. Žurnalistiką tiriančių mokslininkų sudarytoje Žurnalistikos enciklopedijoje žurnalistas apibrėžiamas kaip visuomenės informavimo priemonių arba leidinio redakcijos nuolatinį darbuotoją, renkantį, kaupiantį,

apdorojantį ir publikuojantį informacija už atlygį, gyvenantį iš žurnalistikos veiklos, taip pat žurnalistų profesinio susivienijimo narį (Bartasevičius *et. al.*, 1997 cituota Meškauskaitė, 2018, p. 204). Teisės aktuose, žurnalisto apibrėžimas yra įtvirtintas Visuomenės informavimo įstatyme. Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 85 dalyje nurodyta, kad žurnalistas yra fizinis asmuo, kuris profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą viešosios informacijos rengėjui ir (ar) skleidėjui pagal sutartį su juo ir (ar) yra žurnalistų profesinės organizacijos narys (Visuomenės informavimo įstatymas, 1996). Nors ir įstatymas sąlyginai tiksliai nurodo, kas gali būti laikomas žurnalistu, tačiau šis apibrėžimas yra tikslinamas teismų praktikoje atsižvelgiant į šiuolaikines visuomenės informavimo tendencijas. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas savo praktikoje pateikia išsiaiškinimą, kad tais atvejais, kuomet visuomenės informacijos rengėjas ir asmuo, profesionaliai renkantis, rengiantis ir teikiantis medžiagą viešosios informacijos rengėjui yra tas pats fizinis asmuo, norint nustatyti, ar asmuo atitinka žurnalisto požymius, pakanka nustatyti, ar fizinis asmuo profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą, kurią pats panaudoja veikdamas kaip viešosios informacijos skleidėjas (Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2009). Ši teismo praktika iš esmės atkartoja Europos Tarybos Ministrų komiteto 2000 m. priimtoje rekomendacijoje įtvirtintą apibrėžimą, kad žurnalistu laikomas bet kuris asmuo, kuris reguliariai ar profesionaliai renka informaciją ir ją skleidžia visuomenei per bet kurią visuomenės informavimo priemonę (Recommendation No. R (2000) 7, 2000).

Žurnalistikos teisę tiriančiuose moksliniuose šaltiniuose dabartinė Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta sąvoka yra kritikuojama. Kritikuojama yra ir cituota Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika, kuri išplėtė ratą asmenų, kurie gali būti laikomi žurnalistais. Žiniasklaidos teisę analizuojančios mokslininkės L. Meškauskaitės teigimu, remiantis šia teismo praktika ir Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtinta žurnalisto samprata, žurnalistu gali būti kiekvienas, kuris yra žurnalistų profesinio susivienijimo narys arba, nors ir nesant tokio susivienijimo nariu, profesionaliai įvairiomis formomis prisideda prie viešosios informacijos pateikimo (Meškauskaitė, 2018, p. 203). Visuomenės informavimo įstatyme nėra pateiktas apibrėžimas, kaip turėtų būti vertinamas žurnalisto profesionalumas, tad išties dabar egzistuojantis žurnalisto apibrėžimas gali sukelti prielaidas piktnaudžiauti šiuo statusu. Mokslinėje literatūroje yra siūloma įvesti papildomus kriterijus, kurie turėtų būti išpildyti, kad asmenį būtų galima vadinti žurnalistu. Siūloma, kad žurnalistams būtų keliamas privalomas reikalavimas turėti žurnalistikos srities išsilavinimą, būtina narystė profesinėje organizacijoje ir (ar)

pripažintoje tarptautinėje organizacijoje, būtini darbo santykiai su visuomenės informavimo priemone (Jurka, 2005, p. 72). L. Meškauskaitė šiuos siūlomus reikalavimus patikslina ir siūlo, kad žurnalisto statusą asmeniui suteiktų bei atimtų žurnalistų profesiniai susivienijimai, tokiu atveju žurnalistikos savireguliacijos institucijos būtų įgaliotos tikslinti žurnalistams keliamus reikalavimus bendradarbiaujant su visuomenės informavimo priemonėmis ir be valdžios institucijų įsikišimo (Meškauskaitė, 2018, p. 208).

Užsienio moksliniuose šaltiniuose taip pat išvelgiama panaši problematika dėl žurnalisto sampratos ir šiam statusui įgyti keliamų reikalavimų. Pripažįstama, kad asmenys skleidžiantys informaciją neturint žurnalistikos sričiai būdingo išsilavinimo dažnai žurnalisto funkcijas atlieka prasčiau negu kvalifikuotas žurnalistas. Tačiau atsižvelgiant į besikeičiančią žiniasklaidos specifiką ir daugėjant asmenų, kurie savarankiškai renka bei skleidžia informaciją visuomenei, ribotas ratas teisių bei pareigų priskiriamų žurnalistams, turėtų būti taikomas ir šiems asmenims. Žurnalisto apibrėžimas turėtų būti keičiamas tiek, kad savarankiškai informaciją renkantis asmenys visuomenės informavimo srityje turėtų teises bei pareigas, tačiau jos neturėtų prilygti toms, kurios yra suteiktos žurnalistams (Papanedrea, 2007, p. 523–591). Paminėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) savo praktikoje nėra išaiškinęs, kas turėtų būti laikomas žurnalistu pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją (toliau – EŽTK) (Meškauskaitė, 2018, p. 205). EŽTT praktika dėl žurnalisto apibrėžimo padėtų valstybėms, ratifikavusioms EŽTK, suformuoti tinkamą žurnalisto sampratą atsižvelgiant į pasaulines žiniasklaidos tendencijas bei išspręstų keliamą problemą klausimą, kokiai kategorijai turi būti priskiriami asmenys profesionaliai tačiau savarankiškai renkantis ir skleidžiantys informaciją visuomenės informavimo priemonėmis.

Remiantis aptartais šaltiniais, Lietuvoje įtvirtinti viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų apibrėžimai gali būti priskiriami itin plačiam ratui asmenų. Doktrinoje yra kritikuojamas šis platus apibrėžimas ir yra siūloma sugriežtinti reikalavimus asmenims, kurie siekia priskirti save žurnalistams. Daugėjant nepriklausomų žurnalistų bei viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų būtų neproporcinga šiems asmenims nesuteikti aptartų statusų ir teisių bei pareigų, kurios yra suteikiamos turintiems šį statusą. Sutiktina su doktrinoje egzistuojančia nuomone, kad šie apibrėžimai yra pernelyg platūs ir įstatymų leidėjas privalo priimti įstatymo pataisas, kurios susiaurintų asmenų ratą, kurie galėtų būti laikomi viešosios informacijos rengėjais, skleidėjais bei žurnalistais. Siūlytina, kad įstatymų leidėjas įteisintų atskirą kategoriją asmenims, kurie reguliariai savarankiškai

renka ir talpina informaciją viešuose šaltiniuose, taip atskiriant šiuos asmenis nuo žurnalisto statuso.

2.2. Informacijos šaltinio paslapties samprata

Siekiant tinkamai nustatyti žurnalisto liudijimo imuniteto ribas ir taikymo specifiką, būtina nustatyti, kas gali būti laikoma informacijos šaltinio paslaptimi. Lietuvoje žurnalistams suteiktas liudijimo imunitetas bus analizuojamas tolesnėse darbo dalyse. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintas žurnalistų liudijimo imunitetas yra taikomas tik tiek, kiek tai yra susiję su informacijos šaltinio paslapties išsaugojimu.

Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 5 punkte įtvirtintas žurnalistų liudijimo imunitetas nurodo, kad šis imunitetas yra taikomas tik tam, kas pagal Visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį. Tačiau analizuojant Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtintus straipsnius, informacijos šaltinio paslaptis nėra eksplicitiškai apibrėžta, taip pat nėra apibrėžta, kas pagal šį įstatymą gali būti laikomas informacijos šaltiniu bendra prasme. Mokslinėje literatūroje informacijos šaltinis yra apibrėžiamas kaip: „bet kuri sistema, kurianti informaciją, arba objektas, turintis informacijos, kuri gali būti perduodama kitai sistemai, asmeniui“ (Tapinas *et al.*, 1997, cituota Čiužaitė *et al.*, 2012, p. 99). Taip pat šaltinio apibrėžimas randamas ir Europos Tarybos rekomendacijose. Europos Taryba žurnalistinių šaltinių apibrėžia kaip bet kurį asmenį, kuris perduoda informaciją žurnalistui. Šioje rekomendacijoje yra pateikiama ir informacijos šaltinio paslapties samprata, tai yra: informacijos šaltinio vardas, jo atvaizdas bei balsas; informacijos gavimo būdas; dar nepaskelbta informacija, gauta iš konfidencialaus šaltinio. (Recommendation No. R (2000) 7, 2000). Informacijos šaltinio paslapties apibrėžimą pateikia ir L. Meškauskaitė. Remdamasi Lietuvoje galiojančiais teisės aktais, informacijos šaltinio paslaptį apibrėžia kaip asmenį, kuris konfidencialiai perdavė informaciją žurnalistui, viešosios informacijos rengėjui, skleidėjui, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) skleidėjo dalyviui (Meškauskaitė, 2018, p. 211). Tad bendrai, informacijos šaltinio paslaptis gali būti apibrėžiama kaip konfidencialiai gautų duomenų kilmės slaptumas. Panašus apibrėžimas yra randamas ir EŽTT praktikoje. Informacijos šaltiniu yra laikomas bet kuris asmuo, kuris teikia informaciją. Taip pat pabrėžiama, kad į informacijos šaltinio paslaptį yra įtraukiamos ir kitos aplinkybės, kurios gali padėti

nustatyti informacijos šaltinį, pavyzdžiui, faktinės informacijos gavimo iš šaltinio aplinkybės (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. sausio 19 d. sprendimas).

Paminėtina, kad informacijos šaltinio paslaptis apima ir patį informacijos perdavimo būdą bei žurnalisto bendravimą su informaciją teikiančiu asmeniu. Vykstant ikiteisminiam tyrimui nepagrįstai taikant tokias procesines prievartos priemones kaip krata, darbo ar ryšių priemonių poėmis, slaptas sekimas, telefoninių pokalbių pasiklausymas žurnalisto atžvilgiu, gali būti atskleisti žurnalisto informacijos šaltiniai (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2016, p. 151). Analizuojant tiek Baudžiamojo proceso kodekse, tiek Visuomenės informacijos įstatyme įtvirtintą žurnalistų informacijos šaltinio apsaugos principą, nei vienas iš šių įstatymų neįpareigoja asmens, kuris informaciją perduoda konfidencialiai, teikti ją vienu ar kitu būdu. Tad remiantis minėtu Europos Tarybos rekomendacijoje pateiktu žurnalisto informacijos šaltinio paslapties apibrėžimu, informacijos šaltinio paslaptis apima ir patį konfidencialios informacijos perdavimo būdą, jei iš to galima nustatyti informacijos šaltinį, pavyzdžiui, tokius informacijos perdavimo būdus kaip el. laiškus, telefoninius pokalbius, fizinius laiškus ir kitus informacijos būdus. EŽTT savo praktikoje pabrėžia, kad valstybės privalo užtikrinti pakankamą apsaugą telefoniniams skambučiams, tam, kad informacijos šaltinio paslaptis nebūtų atskleista. Šalys privalo numatyti veiksmingą apsaugos sistemą, kad klausantis žurnalistų telefoninių skambučių rizika sužinoti informacijos šaltinį būtų minimali (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. lapkričio 22 d. sprendimas). Žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties privalo apsaugoti tiek patį žurnalistą, tiek jo informacijos šaltinį (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 27 d. sprendimas). Tad ir EŽTT praktika nurodo, kad ši žurnalistų teisė ne tik suteikia liudijimo imunitetą, tačiau apsaugo ir nuo kitų priemonių, kuriomis gali būti atskleista informacijos šaltinio paslaptis. Paminėtina, jeigu yra tiriama pačio žurnalisto galimai padaryta nusikalstama veika, teismų praktikoje yra pripažįstama, kad šiuo atveju informacijos šaltinio paslapties apsauga neapsaugo žurnalisto nuo telefoninių pokalbių klausymosi ar kitų priemonių, įtvirtintų Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Panašių situacijų yra randama ir EŽTT praktikoje, kuomet žurnalistų liudijimo imunitetas negali būti taikomas. Jeigu yra tiriama pačio žurnalisto veika, šis netenka jam suteiktą apsaugos institutų, tačiau jo informacijos šaltiniai vis tiek privalo būti neatskleisti (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 27 d. sprendimas).

Kaip aptarta šiame skyriuje, Lietuvoje galiojančiuose teisės aktuose nėra tiksliai išskirta, kas yra informacijos šaltinio paslaptis, tačiau siekiant tinkamai taikyti žurnalisto liudijimo imunitetą, itin svarbu nustatyti, kokiai informacijai ši apsauga galioja. Tinkamai nustatčius informacijos šaltinio paslapties ribas, užtikrinama, kad apsaugota bus būtent tai, kas yra būtina teisinėje demokratinėje valstybėje. Tad remiantis moksline literatūra ir Visuomenės informavimo įstatyme įtvirtintomis normomis, informacijos šaltinio paslaptis gali būti apibrėžta taip: tai duomenys, kurie nėra atskleisti viešai ir gali nurodyti žurnalisto viešinamos informacijos kilmę.

2.3. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus baudžiamajame procese samprata

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 25 straipsnis įtvirtina asmenų teisę skleisti informaciją bei idėjas: „Kiekvienas asmuo turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai rinkti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“ (Konstitucija, 1992). Šiuo straipsniu yra įtvirtinamas informacijos laisvės principas. Šis principas taip pat yra atkartojamas ir EŽTK 10 straipsnyje: „Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai reikšti mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų“ (EŽTK, 1950). Analogiškai ši teisė įtvirtinta ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 19 straipsnyje: „Kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti; ši teisė apima laisvę nekliudomam turėti savo nuomonę ir ieškoti informacijos bei idėjų, jas gauti ir skleisti visokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybės sienų“ (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). Konstitucinis Teismas informacijos principą įvardina kaip svarbią įvairių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo prielaidą, kadangi asmuo gali visavertiškai įgyvendinti daugelį savo konstitucinių teisių ir laisvių tik turėdamas laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją. Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Remiantis tuo, kad informacijos laisvės principas yra įtvirtintas pagrindiniuose žmogaus teisių aktuose ir Konstitucinio Teismo išaiškinimu, informacijos laisvės principas yra vienas iš pamatinių principų demokratinėje, teisinėje valstybėje. Dėl šios priežasties valstybė privalo imtis pakankamų ir veiksmingų įstatyminių priemonių siekiant tinkamai apsaugoti teisę skleisti informaciją. Valstybė privalo užtikrinti,

kad asmenų ir žurnalistų informacijos rinkimas bei skleidimas nebūtų neproporcingai suvaržytas.

Vienas iš būdų, kaip valstybė užtikrina tinkamą aptarto informacijos laisvės principo realizavimą, yra viešosios informacijos rengėjams, skleidėjams ir žurnalistams suteikta teisė atsisakyti duoti parodymus baudžiamajame procese. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties svarba yra pabrėžiama ir mokslinėje literatūroje: „Šio imuniteto svarbą lemia žiniasklaidos atstovų siekis išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį ir taip įtvirtinti visuomenės pasitikėjimą žiniasklaida. Informacijos šaltinio apsaugos užtikrinimas teisės aktuose ir jo įgyvendinimas yra vienas iš informacijos laisvės lygio valstybėje rodiklių“ (Ažubalytė *et. al.*, 2016). Neabejotina, kad informacijos šaltinio paslapties išsaugojimas yra būtinas visuomeninių teisinių valstybės pamatų stiprinimui. Informacijos šaltinio paslapties apsauga užtikrina tinkamą visuomenės informavimo priemonių darbą, kurio metu gaunama svarbi visuomenei informacija: apie korupciją, valdžios piktnaudžiavimą ir kitas pilietinės visuomenės silpnybes (Meškauskaitė, 2018, p. 148). Tinkamai įgyvendinamas informacijos laisvės principas bei pakankamai saugoma žurnalistų informacijos šaltinių paslaptis didina visuomenės pasitikėjimą žiniasklaida (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2015, p. 150). Taip yra realizuojama konstitucinė kiekvieno asmens teisė nevaržomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir įgyvendinamas Konstitucijos preambulėje minimas atviros, teisingos ir darnios pilietinės visuomenės bei teisinės valstybės siekis (Jurka, 2005, p. 64). Taigi žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl savo informacijos šaltinio paslapties yra viena svarbiausių apsauginių funkcijų, padedančių užtikrinti tinkamą informacijos sklaidą visuomenei ir kuriančių informuotą visuomenę. EŽTT savo praktikoje ne kartą savo praktikoje yra pabrėžęs, kad demokratinėse šalyse žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties yra viena iš pagrindinių spaudos laisvės sąlygų (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. kovo 27 d. sprendimas).

Aptarta žurnalistų teisė išsaugoti savo informacijos šaltinio paslaptį yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK, Baudžiamojo proceso kodeksas) 80 straipsnyje: „Kaip liudytojas negali būti apklausiamas: <...> 5) viešosios informacijos rengėjai, skleidėjai, jų dalyviai, žurnalistai – dėl to, kas pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį“. Ši norma suteikia specialiųjų požymių turinčiam subjektui, t. y. žurnalistams, viešosios informacijos rengėjams, skleidėjams teisę atsisakyti duoti parodymus tik dėl duomenų, kurie sudaro informacijos šaltinio paslaptį (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo

2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktikoje taip pat pabrėžiama, kad žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus galioja tik dėl informacijos šaltinio paslapties. Jei šis specialiuosius požymius turintis subjektas yra apklausiamas dėl kitų aplinkybių, kurios nesudaro informacijos šaltinio paslapties, žurnalistų liudijimo imunitetas negali būti taikomas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Ši informacijos šaltinio paslapties apsaugos norma yra dvejopo pobūdžio, kadangi nuo neteisėto persekiojimo apsaugo tiek žurnalistą, tiek jo informacijos šaltinį (Martinonienė, 2002, p. 28).

Paminėtina, kad viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus, analogiškai kaip Baudžiamojo proceso kodekse, yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso straipsnyje bei pripažįstama ir civiliniame procese, tačiau šiame darbe analizuojamas būtent baudžiamajame procese įtvirtintas žurnalistų liudijimo imunitetas.

Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio 1 dalis atkartoja Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintą teisę: „Viešosios informacijos rengėjas, skleidėjas, jų dalyvis, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio“ (Visuomenės informavimo įstatymas, 1996). Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje taip pat yra atkartojama teisė žurnalistams neatskleisti savo šaltinio. Atsižvelgiant į Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio 1 dalį darytina išvada, kad nebūtina, jog informacijos šaltinis būtų visuomenei viešai įvardytas ar aiškiai nurodytas, t. y. atskleistas (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. liepos 21 d. nutartis administracinėje byloje). Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodekse, kurio privalo laikytis visi viešosios informacijos rengėjai, skleidėjai ir žurnalistai, 14 straipsnyje numatyta, kad tais atvejais, kuomet nėra atskleidžiamas informacijos šaltinis ir šis šaltinis pageidauja būti anonimiškas, viešosios informacijos rengėjai, skleidėjai ir žurnalistai neturi teisės atskleisti informacijos šaltinio paslapties ir privalo patys prisiimti atsakomybę dėl skelbiamos informacijos patikimumo (Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas, 2016). Taigi tiek Baudžiamojo proceso kodeksas, tiek Visuomenės informavimo įstatymas įtvirtina teisę neatskleisti išimtinai tik žurnalistų informacijos šaltinio, o Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas numato net ir pareigą neatskleisti informacijos šaltinio paslapties, jei šis pageidauja išlikti anonimiškas. Paminėtina, kad žurnalistams suteikta teisė atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties nėra absoliuti ir bus apžvelgta kitoje darbo dalyje.

Lietuvoje baudžiamajame procese įtvirtinta žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus įgyvendina EŽTT praktikoje keliamus reikalavimus šiai teisei. Remiantis EŽTT praktika, iš EŽTK 10 straipsnio kyla pareiga nacionaliniuose įstatymuose aiškiai įtvirtinti žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties. Baudžiamojo proceso metu, žurnalistams atsisakius duoti parodymus, negali kilti jokia atsakomybė (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. rugsėjo 14 d. sprendimas).

Kaip aptarta ankstesnėje darbo dalyje, informacijos šaltinio paslaptis apima ir patį konfidencialios informacijos būdą. Žmogaus teisių specialistų ataskaitose yra pastebima, kad žurnalistų teisė neatskleisti savo informacijos šaltinio paslapties gali būti pažeidžiama pritaikant procesines prievartos priemones, tokias kaip krata, darbo ar ryšių priemonių poėmis, slaptas sekimas, telefoninių pokalbių pasiklausimas. Nepagrįstai taikant šias procesines priemones žurnalistų atžvilgiu gali būti atskleisti žurnalistų turimi informacijos šaltiniai (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2016, p. 151). Taigi žurnalistų liudijimo imunitetas turėtų būti aiškinamas plačiau – kaip apsaugantis ne tik patį žurnalistą nuo parodymų davimo, kada tai nėra būtina, bet apsaugantis ir kitas informacijos rūšis, kurių dėka būtų galima atskleisti informacijos šaltinį. Paminėtina, kad teismų praktikoje taip pat yra pavyzdžių, kuomet žurnalistų telefoniniai pokalbiai yra laikomi informacijos šaltinio paslapties dalimi. 2014 m. rugpjūtį Vilniaus apygardos teismas pripažino, kad žurnalistų telefoninių pokalbių klausymas, siekiant atskleisti informacijos šaltinio paslaptį, yra neteisėtas (Posetti, 2017, p. 78).

Remiantis tuo, kas išdėstyta, Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtinta viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl to, kas sudaro jų informacijos šaltinio paslaptį, apsaugo žurnalistus nuo neteisėto persekiojimo už jų skleidžiamą informaciją ir yra viena svarbiausių apsauginių priemonių siekiant tinkamai užtikrinti konstitucinį informacijos laisvės principą. Šios teisės egzistavimas leidžia viešosios informacijos rengėjams, skleidėjams ir žurnalistams viešinti informaciją, kuri yra itin svarbi demokratinei, teisinei valstybei.

2.4. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus neabsoliutumas baudžiamajame procese

Ankstesniame skyriuje aptarta viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus nėra absoliuti. Siekiant apsaugoti kitas asmenų konstitucines teises ir laisves, žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties gali būti ribojama. Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalis nurodo, kad informacijos laisvės principas gali būti ribojamas tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai (Konstitucija, 1992). Panašus informacijos laisvės principo ribojimas numatytas ir EŽTK 10 straipsnio 2 dalyje – informacijos laisvė gali būti ribojama tik įstatymu ir tik tuomet, kada tai yra būtina valstybės saugumui, teritorinio vientisumo išsaugojimui, visuomenės apsaugai, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmogaus sveikatą ar moralę, kitų asmenų garbę ar teises (EŽTK, 1950). Tik tuomet, kada demokratinėje valstybėje egzistuoja būtinybė apsaugoti svarbiausias vertybes, gyvybiškai svarbius ar kitus būtinus visuomenės interesus, konstitucines teises bei laisves ir užtikrinti teisingumo vykdymą, žurnalistai išimtinai yra įpareigojami atskleisti savo informatorių (Jurka, 2005). Konstitucijos 25 straipsnio bei EŽTK 10 straipsnio informacijos laisvės ribojimo principai yra perkelti ir į Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 4 dalį: „Naudojimasis informacijos laisve gali būti saistomas tokių reikalavimų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kuriuos nustato įstatymai ir kurie demokratinėje visuomenėje būtini Lietuvos valstybės saugumui, teritorijos vientisumui, viešajai tvarkai, konstitucinei santvarkai apginti, teisminės valdžios nešališkumui garantuoti, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, konfidencialios informacijos atskleidimui, apsaugoti žmonių sveikatą bei dorovę, taip pat jų privatų gyvenimą, orumą ir kitas teises“ (Visuomenės informavimo įstatymas, 1996). Analizuojant šias normas matyti, kad informacijos laisvės principas, įskaitant ir viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus, gali būti ribojamas tik esant itin svarbioms aplinkybėms ir toks ribojimas privalo būti įtvirtintas įstatyme.

Lietuvoje šis viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties ribojimas yra įtvirtintas kartu su pačia aptarta teise, Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 5 punkte. Ši teisė gali būti ribojama tuomet, „kai šie asmenys patys sutinka duoti parodymus arba kai yra priimtas teismo sprendimas, kad būtina atskleisti informacijos šaltinį dėl gyvybiškai svarbių ar kitų

ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas, ir kai kitomis priemonėmis atskleisti informacijos šaltinį nėra galimybės arba jos jau yra išnaudotos“. Jei viešosios informacijos rengėjas, skleidėjas ar žurnalistas nesutinka duoti parodymų dėl savo informacijos šaltinio paslapties, prokuroras, manydamas, kad yra būtina atskleisti informacijos šaltinį, gali kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją ar teismą su pareiškimu įpareigoti asmenį atskleisti informacijos šaltinį Baudžiamojo proceso kodekso 80¹ straipsnyje nustatyta tvarka. Ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, įpareigodamas žurnalistą atskleisti informacijos šaltinio paslaptį, priima nutartį, kuria žurnalistas yra įpareigojamas atskleisti informacijos šaltinio paslaptį. Paminėtina, kad kiekvienas prokuroras, manantis, kad yra būtina atskleisti informacijos šaltinį, turi teisę kreiptis į teismą ar ikiteisminio tyrimo teisėją, tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek bylos nagrinėjimo teisme metu, dėl informacijos šaltinio atskleidimo būtinumo. Šis reguliavimas yra sveikintinas, kadangi tokiu būdu į būtinumo vertinimo procesą privalomai yra įtraukiamas ir teismas, kuris įvertina, ar yra įgyvendintos visos sąlygos, kuomet žurnalistas gali būti įpareigotas atskleisti savo informacijos šaltinį. Teismas, dalyvaudamas būtinumo vertinimo procese, turi galimybę vykdyti tiesioginį bylos įrodymų ištyrimą, kuris yra įtvirtintas Baudžiamojo proceso kodekso 242 straipsnio 1 dalyje (Jurka, 2005, p. 67). Paminėtina, kad 2005 m. buvo įregistruota Visuomenės informavimo įstatymo pataisa, kuri būtų suteikusi teisę generaliniam prokurorui įpareigoti žurnalistą atskleisti jo informacijos šaltinio paslaptį tam tikrais atvejais (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2006, p. 28). Tačiau, kaip ir minėta, tik teismas gali turėti kompetenciją spręsti dėl žurnalisto pareigos atskleisti informacijos šaltinį, kai to reikalauja teisingumo vykdymas ar kiti reikšmingi interesai (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2006, p. 28).

Analizuojant Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 5 punkte numatytus atvejus, kuomet žurnalistas privalo atskleisti savo informacijos šaltinio paslaptį, galima daryti išvadą, kad šie atvejai apima itin plačias, nors ir ypatingai svarbias, sritis. Dėl šios priežasties teismo dalyvavimas šiame procese yra reikalingas. Įstatymas įpareigoja, kad žurnalistas būtų priverstas duoti parodymus tik tuomet, kada tai išties yra būtina. Kiekvienu konkrečiu atveju teismas ar ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo įvertinti, ar informacijos šaltinio atskleidimu (neatskleidimu) nebus pažeistos asmenų konstitucinės teisės bei laisvės (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Šis papildomas apsaugos žingsnis užtikrina, kad žurnalistai bus apsaugoti nuo nepagrįsto ir

neproporcingo jų teisės apribojimo, ir užkerta kelią teisėsaugos institucijoms piktnaudžiauti joms suteiktomis teisėmis baudžiamajame procese.

Šiuo metu įtvirtinta viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl savo informacijos šaltinio paslapties turi sąlyginai tiksliai apibrėžtas situacijas, kuomet ši teisė gali būti ribojama, tačiau buvusioje Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio redakcijoje ši žurnalistų teisė buvo numatyta absoliuti. 2002 m. įstatymų leidėjui pirmą kartą priėmus Baudžiamojo proceso kodeksą, 80 straipsnio 5 punktas buvo išdėstytas taip: „viešosios informacijos rengėjai, platintojai, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkai, žurnalistai – dėl to, kas pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį, išskyrus atvejus, kai šie asmenys patys sutinka duoti parodymus“. Analizuojant punkto sudėtį, akivaizdu, kad įstatymas nustatė absoliučią žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties, nebent jie patys šios teisės atsisakytų. Analogiška absoliuti žurnalistų teisė neduoti parodymų buvo įtvirtinta ir 1996 m. priimtame Visuomenės informavimo įstatyme. Šiame įstatyme buvo numatyta ne tik teisė, bet ir pareiga žurnalistui neatskleisti informacijos šaltinio paslapties. Informacijos šaltinio paslapties neatskleidimo suabsoliutinimas ilgą laiką buvo kritikuojamas žmogaus teisių specialistų. 2004 m. išleistoje Žmogaus teisių įgyvendinimo Lietuvoje apžvalgoje minima: „Absoliučios informacijos šaltinio apsaugos formuluotė jau seniai kritikuojama, nes dėl jos gali nukentėti visuomenės interesai“ (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2004, p. 15). Dar nepriėmus pirmojo Baudžiamojo proceso kodekso, mokslinėje literatūroje buvo rekomenduota nesuabsoliutinti žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties ir numatyti galimybę būtent teismui įpareigoti žurnalistą atskleisti šaltinio paslaptį esant būtinumui ir kai to reikalauja visuomenės interesai (Švedas, 1997, p. 50). Tačiau į šias rekomendacijas nebuvo atsižvelgta ir 2002 m. priimtame Baudžiamojo proceso kodekse buvo numatyta absoliuti žurnalistų teisė neduoti parodymų dėl savo informacijos šaltinio paslapties.

Dar prieš įsigaliojant pirmajam Baudžiamojo proceso kodeksui Seimo narių grupė kreipėsi į Konstitucinį Teismą (toliau – Konstitucinis Teismas) su prašymu ištirti, ar tuometinė Visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio redakcija neprieštarauja Konstitucijai. Šis klausimas buvo išspręstas 2002 m. spalio 23 d. Konstituciniam Teismui priėmus nutarimą. Nutarime nurodyta: „Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įstatymais įtvirtinant informacijos laisvės įgyvendinimo garantijas

būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas konstitucines vertybes, konstitucinių vertybių pusiausvyrą“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Taigi Konstitucinis Teismas pripažino, kad absoliuti žurnalistų teisė neatskleisti savo informacijos šaltinio paslapties prieštarauja Konstitucijai ir yra negalima. Taip pat šiame nutarime Konstitucinis Teismas suformavo pagrindus, kuriuos turėtų atitikti tinkamas žurnalisto įpareigojimas atskleisti jo informacijos šaltinio paslaptį. Konstitucinis Teismas nurodė, kad kiekvienu konkrečiu atveju privalo būti vertinama, ar informacijos šaltinio neatskleidimu nebus pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos vertybės. Nutarime, atsižvelgiant į demokratinės teisinės valstybės principus, įstatymų leidėjas yra įpareigotas nustatyti pareigą atskleisti informacijos šaltinį tik tuomet, kai tai yra būtina, o šį klausimą turi spręsti būtent teismas. Konstitucinis Teismas taip pat nurodo, kad žurnalistai gali būti įpareigoti atskleisti informacijos šaltinį tik tuomet, kai yra būtinybė apsaugoti gyvybiškai svarbius ir kitus ypatingą svarbą turinčius visuomenės interesus ar užtikrinti asmenų konstitucines teises ir laisves bei siekiant įgyvendinti teisingumą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). Remiantis jau aptartu dabartiniu reguliavimu dėl įpareigojimo žurnalistą atskleisti informacijos šaltinio paslaptį, darytina išvada, kad įstatymų leidėjas tinkamai atsižvelgė į Konstitucinio Teismo nutarime nustatytus kriterijus ir priėmė tokį reguliavimą, kuris nėra prieštaraujantis Konstitucijai.

Minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas iš esmės atkartoja EŽTT formuojama praktika. 1996 m. Byloje *Goodwin v. United Kingdom* EŽTT suformavo žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus kriterijus bei ribojimo galimybes. EŽTT šioje byloje nurodė, kad žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus gali būti ribojama tik tuomet, kada yra išnaudotos kitos priemonės reikiamai informacijai gauti ir tai yra būtina siekiant apsaugoti demokratinės visuomenės vertybes. Pabrėžiama, kad šią žurnalistų teisę gali riboti tik teismas ir žurnalistui privalo būti numatyta galimybė ginčyti bei apeiliuoti sprendimą, įpareigojantį atskleisti informacijos šaltinio paslaptį (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. kovo 27 d. sprendimas). EŽTT savo praktikoje nepateikia, kokie tiksliai visuomenės interesai gali nurungti žurnalistų liudijimo imunitetą, tačiau minima, kad šie interesai privalo būti svarbiausi demokratinėje visuomenėje. Remiantis šia EŽTT praktika, darytina išvada, kad valstybės pačios privalo nustatyti proporcingus šios teisės ribojimus santykiu su visuomenės interesais. Lietuvoje šios viršesnės vertybės yra įtvirtintos pačiame Baudžiamojo proceso kodekse, tačiau, kaip bus apžvelgta kitoje darbo dalyje, kitos šalys yra pasirinkusios kitus ribojimo būtinumo vertinimo mechanizmus.

LAT praktikoje pažymima, kad žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus ribojimas privalo būti vertinamas kiekvienoje byloje, atsižvelgiant į tos bylos aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje). LAT nagrinėjant bylą, kurioje žurnalistas buvo įpareigotas atskleisti asmenį, kuris perdavė valstybės paslaptį sudarančius dokumentus, viešąjį interesą bei siekį įgyvendinti teisingumą, įvardina kaip prioritetinius kriterijus prieš žurnalisto informacijos šaltinio paslapties neatskleidimą. Įvertinus bylos aplinkybes, jeigu viešasis interesas atskleisti informacijos šaltinio paslaptį nurungia viešąjį interesą išlaikyti šią paslaptį, žurnalistas privalo būti įpareigotas atskleisti savo informacijos šaltinio paslaptį. Tačiau šioje byloje LAT nedetalizavo, kokiais atvejais teisingumo siekis gali būti viršesnis už visuomenės interesą išlaikyti žurnalisto informacijos šaltinio paslaptį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tad remiantis LAT praktika, įpareigojant žurnalistą atskleisti informacijos šaltinio paslaptį privalo būti vertinamas šios paslapties neatskleidimo svarbos santykis su viešuoju interesu atskleisti šią paslaptį. Šis išaiškinimas suteikia teisę teismui kiekvienoje byloje įvertinti ribojimo proporcingumą bei užtikrina, kad žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus bus ribojama tik tuomet, kada tai yra būtina demokratinėje visuomenėje. Darytina išvada, kad LAT savo praktikoje nėra pakankamai atskleidęs žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus ribojimui būtinų svarbiausių visuomenės interesų sandaros santykiu su visuomenės interesu išlaikyti informacijos šaltinio paslaptį.

Įpareigojus žurnalistą atskleisti savo informacijos šaltinio paslaptį, Konstitucinis Teismas savo praktikoje mini bylą nagrinėjančio teismo teisę, atsižvelgus į bylos aplinkybes, priimti sprendimą apriboti bylos viešumą, kuomet yra atskleidžiama informacijos šaltinio paslaptis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas). EŽTT praktikoje taip pat yra keliamas reikalavimas teismui įvertinti neviešo posėdžio skyrimą atskleidžiant šaltinio paslaptį. Atsižvelgiant į teisingo proceso principą, teismas privalo įvertinti priemones, kuriomis galėtų būti apribotas žurnalisto paslapties paviešinimas visuomenėje (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. gegužės 27 d. sprendimas). Taigi, tiek Konstitucinio Teismo, tiek EŽTT praktika įpareigoja teismą imtis priemonių, kad atskleista informacijos šaltinio paslaptis nebūtų paskleista viešai. Kuomet teismas įpareigoja žurnalistą atskleisti savo šaltinio paslaptį, jei tai neprieštarauja teisingo proceso principui, žurnalisto parodymai turėtų būti išklausyti uždareme teismo posėdyje.

Remiantis tuo, kas aptarta šioje dalyje, žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties gali būti ribojama tik išimtiniais atvejais. Konstitucinio Teismo, LAT ir EŽTT praktika įpareigoja, kad ši teisė privalo būti apribota tik tuomet, kada tai yra būtina apsaugoti svarbiausius visuomenės interesus. Kiekvieną kartą siekiant įpareigoti žurnalistą atskleisti informacijos šaltinio paslaptį turi būti vertinamas šio įpareigojimo proporcingumas, užtikrinama, kad išnaudotos visos kitos teisinės priemonės šiai informacijai gauti bei ribojimas atitinka viešąjį interesą. Ši žurnalistų liudijimo imuniteto ribojimo tvarka užtikrina, kad žurnalistų veikla bus apsaugota nuo perteklinio valstybės institucijų persekiojimo ir užtikrina tinkamą žiniasklaidos laisvės principo įgyvendinimą. Paminėtina, kad įpareigojus žurnalistą atskleisti savo informacijos šaltinio paslaptį, ši paslaptis neturėtų būti atskleista viešai, tad teismas yra įpareigotas vertinti neviešo posėdžio reikalingumą.

3. VIEŠOSIOS INFORMACIJOS RENGĖJŲ, SKLEIDĖJŲ, ŽURNALISTŲ TEISĖ ATSISAKYTI DUOTI PARODYMUS TARPTAUTINIUOSE BEI UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISĖS AKTUOSE

3.1. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus Europos Sąjungos ir Europos Tarybos teisės šaltiniuose

Aptartai žurnalistų teisei atsisakyti duoti parodymus dėl to, kas sudaro informacijos šaltinio paslaptį, ypatingas dėmesis yra skiriamas ir Europos Sąjungos institucijų priimamuose teisės aktuose (McGonagle et al., 2020, p. 21). Kaip ir Konstitucija bei EŽTK, Europos Sąjungos lygmeniu galiojantis Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 11 straipsnis įtvirtina asmenų teisę gauti bei skleisti informaciją, įpareigoja valstybes gerbti žiniasklaidos laisvę (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016). Nors ir minėta Europos Sąjungos lygmeniu galiojanti chartija savo nuostatas kildina iš EŽTK, chartijoje atskirai yra minima žiniasklaidos laisvė, todėl darytina išvada, kad Europos Sąjungos lygmeniu žurnalistams suteiktos teisės ir laisvės yra vertinamos kaip ypatingai svarbios. Europos Parlamentas 2018 m. priimtoje rezoliucijoje pabrėžia informacijos šaltinio paslapties apsaugą ir ragina Europos Komisiją bei valstybes nares priimti priemones, kuriomis būtų apsaugotas informacijos šaltinių konfidencialumas (Rezoliucija dėl žiniasklaidos pliuralizmo..., 2018). 2019 m. priimtos direktyvos preambulėje taip pat yra pabrėžiama informacijos šaltinio paslapties svarba, kuomet informaciją žurnalistui perduoda pranešėjas (angl. *whistleblower*), siekiant apsaugoti viešąjį interesą, bei valstybės narės yra

įpareigojamos sukurti veiksmingą pranešėjo apsaugos sistemą (Direktyva dėl asmenų, pranešančių..., 2019). Nors ir aptartuose Europos Sąjungos institucijų priimtuose teisės aktuose yra minima ir pabrėžiama žurnalistų informacijos šaltinio paslapties apsaugos svarba demokratinėje visuomenėje, Europos Sąjungos institucijos nėra priėmusios valstybėms narėms privalomų teisės aktų, kurie įtvirtintų žurnalistų liudijimo imunitetą. Tačiau Lietuvos teisėkūroje, kuriant ir priimant įstatymus, Europos Sąjungos institucijų rekomendacijos yra vienas iš šaltinių, į kuriuos privalo atsižvelgti įstatymų leidėjas (Jurka *et al.*, 2013, p. 39). Dėl šios priežasties aptarti neprivalomo pobūdžio Europos Sąjungos institucijų teisės aktai įpareigoja Lietuvą įtvirtinti tinkamą žurnalisto informacijos šaltinio paslapties apsaugos mechanizmą.

Kaip jau minėta šiame darbe, žurnalistų teisė neatskleisti savo informacijos šaltinio paslapties yra kildinama iš EŽTK 10 straipsnyje įtvirtinto žiniasklaidos laisvės principo. Atsižvelgiant į tai, Europos Taryba (toliau – ET) savo priimtuose deklaracijose taip pat mini žurnalistų teisę išlaikyti savo informacijos šaltinį paslapyje, kaip vieną svarbiausių žurnalistikos laisvės principų garantiją. Nors ir ET priimami aktai nėra privalomi valstybėms narėms, tačiau šios institucijos teikiamos rekomendacijos formuoja gerąją praktiką ir užtikrina tinkamą EŽTK įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimą. Lietuvos teisėkūroje ET priimami aktai, taip pat kaip ir Europos Sąjungos institucijų priimamos rekomendacijos, yra vieni iš šaltinių, į kuriuos privalo atsižvelgti įstatymų leidėjas kuriant įstatymus ar keičiant jau egzistuojančius (Jurka *et al.*, 2013, p. 39). ET yra priėmusi kelias rekomendacijas bei deklaracijas, kuriose yra minima žurnalistų teisė išsaugoti savo šaltinio paslaptį. 1996 m. priimtoje rekomendacijoje ET įtvirtino pagrindinius žurnalistų apsaugos principus. Kaip vienas iš pagrindinių principų buvo įtvirtinta ir žurnalistų teisė išsaugoti savo informacijos šaltinio paslaptį (Recommendation on the protection..., 1996). Taip pat 2014 m. priimtoje deklaracijoje ET ministrų komitetas įsipareigojo apsvastyti papildomas priemones apsaugoti žurnalistų informacijos šaltinio paslaptį (Declaration on the protection..., 2014). Atsižvelgiant į šį įsipareigojimą, 2016 m. ET priėmė rekomendaciją, kurioje valstybėms narėms yra siūloma įgyvendinti pakankamus informacijos šaltinio paslapties apsaugos mechanizmus, kurie tinkamai įgyvendintų šiame darbe aptartą EŽTK praktiką bei kitus reikalavimus, kylančius iš EŽTK įtvirtinto žiniasklaidos laisvės principo (Recommendation on the protection..., 2016).

Minėta deklaracija ir rekomendacijos valstybėms narėms vis primena apie veiksmingos žurnalisto informacijos šaltinio paslapties apsaugos svarbą. Tačiau svarbiausias ET priimtas teisės šaltinis yra jau kelis kartus darbe minėta 2000 m.

rekomendacija dėl žurnalistų teisės neatskleisti savo informacijos šaltinių. Šioje rekomendacijoje, be kitų informacijos šaltinio paslapties apsaugos priemonių, pirmą kartą eksplacitiškai yra įtvirtinama žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus ir jos ribojimo tvarka bei ribos. Atkartojant EŽTT praktiką yra nurodoma, kad žurnalistai privalo turėti teisę atsisakyti duoti parodymus dėl jų informacijos šaltinio paslapties. Numatyta, kad ši teisė gali būti ribojama tik teismo, kuriame žurnalistas galėtų ginčyti šį ribojimą ir tik tuomet, kada yra išnaudotos visos kitos teisinės priemonės, o informacijos šaltinio paslaptį būtina atskleisti dėl svarbių visuomenės interesų. Rekomendacijoje taip pat yra minima, kad įpareigojus žurnalistą atskleisti informacijos šaltinio paslaptį turi būti ribojamas jos pateikimas į viešumą (Recommendation No. R (2000) 7, 2000). Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinta žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl to, kas sudaro jų informacijos šaltinio paslaptį, didžiąją dalimi atitinka šios rekomendacijos nuostatas. Lietuvos nacionaliniai teismai, nagrinėdami bylas, kuriose žurnalistai atsisako atskleisti informacijos šaltinį, taip pat remiasi šioje rekomendacijoje įtvirtintomis normomis. Konstitucinis Teismas, ankstesnėje darbo dalyje aptartoje 2002 m. byloje, taip pat atkartojė rekomendacijoje įtvirtintas nuostatas. Tad remiantis Baudžiamojo proceso kodeksu bei aptartais šaltiniais darytina išvada, kad Lietuvoje galiojantis reikalavimas atitinka rekomendacijoje iškeltas nuostatas.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, teisėkūros procese įstatymų leidėjas privalo atsižvelgti tiek į Europos Sąjungos institucijų, tiek į ET rekomendacijas. Kaip nustatyta, Europos Sąjunga bei ET nėra priėmusios privalomų teisės aktų, kuriuose būtų įtvirtinama žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties, tačiau šiai žurnalistų teisei abi organizacijos skiria ypatingą dėmesį. Taigi, analizuojant Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintą žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus ir jos ribojimo galimybes, darytina išvada, kad šiame skyriuje aptartos rekomendacijos yra įgyvendintos tinkamai.

3.2. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus tarptautinėje teisėje

Žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra pripažįstama ir Lietuvos ratifikuotuose tarptautiniuose teisės šaltiniuose. Kaip jau minėta šiame darbe, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija įtvirtina žiniasklaidos laisvės principą. Žiniasklaidos laisvės principas taip pat yra įtvirtintas ir Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakto 19 straipsnyje (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966). Iš šių šaltinių yra kildinama

žurnalistų teisė apsaugoti savo informacijos šaltinio paslaptį, įskaitant ir teisę neduoti parodymų. Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) institucijų priimamuose dokumentuose yra teikiamos rekomendacijos bei reikalavimai valstybėms dėl tinkamo žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus įgyvendinimo.

Vienas pirmų atvejų, kuomet tarptautiniu mastu buvo pripažinta žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl to, kas sudaro jų informacijos šaltinio paslaptį, randamas JTO įsteigto Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiąjai Jugoslavijai (toliau – Jugoslavijos tribunolas) praktikoje. 2002 m. Jugoslavijos tribunolui nagrinėjant dviejų karo nusikaltėlių bylą, Jugoslavijos tribunolo prokuroras įteikė šaukimą JAV žurnalistui Jonathan Randal, reikalaujant atskleisti pasirodžiusio straipsnio apie Jugoslavijos musulmonų padėti konfidencialų informacijos šaltinį. J. Randal nesutikęs su jam pateiktu įpareigojimu atskleisti straipsnio informacijos šaltinio paslaptį, šaukimas buvo apskustas. Remdamasis Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte įtvirtinta žiniasklaidos laisve bei cituodamas EŽTT praktiką, Jugoslavijos tribunolas, nagrinėdamas skundą, vadinamojoje Randal byloje, pripažino, kad siekiant užtikrinti įtvirtintą žmogaus teisių žiniasklaidos principą, žurnalistai turi teisę neatskleisti informacijos šaltinio paslapties. Jugoslavijos tribunolas taip pat nurodė, kad žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus gali būti ribojama tik tuomet, kada įrodymų neįmanoma gauti iš kitų šaltinių ir tik tuomet, kada tai yra neatsiejamai susiję su svarbiausiais nagrinėjamos bylos faktais (JTO Jugoslavijos tribunolo 2002 m. gruodžio 11 d. sprendimas). Panašus sprendimas buvo priimtas ir 2009 m. JTO įsteigtame Specialiame teisme Siera Leonei. Remiantis EŽTT praktika ir aptarta Randal byla, priimtame sprendime buvo pakartota iš tarptautinės teisės kylanti žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus ir jos ribojimo kriterijai (Carter, 2017, p. 407–409). Remiantis aptartais sprendimais, darytina išvada, jog žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra pripažįstama ir tarptautiniu lygmeniu. Ši teisė yra kildinama iš Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktų, tad visos šalys, ratifikavusios paktą savo nacionaliniuose įstatymuose, privalėtų nustatyti teisę žurnalistams atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties. Paminėtina, kad aptartiems tribunolų sprendimams didelę įtaką darė EŽTT praktika dėl minėtos žurnalistų teisės. Tad Europos žemyne pripažįstamas žurnalistų liudijimo imunitetas yra sveikintinas ir pavyzdinis kitoms pasaulio šalims.

Be aptartų tarptautinių tribunolų praktikos, žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra minima ir JTO Žmogaus teisių komiteto išvadose. 2000 m. Žmogaus teisių komitetui nagrinėjant žmogaus teisių pažeidimus Kuveite minima, kad šalyje galiojantis reguliavimas, kuriuo remiantis žurnalistai be pagrįstos priežasties gali būti priversti

atskleisti savo šaltinio paslaptį, prieštarauja Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 19 straipsniui (Consideration of reports submitted..., 2000). Žmogaus teisių komiteto 2011 m. priimtame Bendrajame komentare Nr. 34 nurodo, kad siekiant tinkamai įgyvendinti Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 19 straipsnyje įtvirtintą žiniasklaidos laisvės principą, valstybės turi nustatyti ribotos apimties žurnalistų liudijimo imunitetą (General comment No. 34, 2011). Remiantis šia JTO Žmogaus teisių komiteto praktika, darytina išvada, kad žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties privalo būti visuotinai pripažįstama teisė visuose valstybėse, kaip vienas iš žmogaus teisių institutų. Panaši išvada yra daroma ir 2017 m. pagal UNESCO užsakymą atliktame tyrime. Tyrime nustatyta, kad valstybės turi pareigą įtvirtinti žurnalistų liudijimo imunitetą, tačiau pabrėžiama, kad šio imuniteto ribos skirtingose valstybėse gali skirtis (Posetti, 2017, p. 17).

Paminėtina, kad žurnalistų liudijimo imunitetas yra pripažįstamas ir Tarptautiniame Baudžiamajame Teisme (toliau – TBT). Procedūros ir įrodymų taisyklių 73 taisyklė numato, kad visa konfidenciali komunikacija, susijusi su profesine ar kita paslaptimi, yra laikoma slapta ir gali būti atskleista tik tam tikrais atvejais. Siekiant pasinaudoti numatytu profesiniu liudijimo, TBT vertina, ar imunitetu konfidencialios komunikacijos šalys gali tikėtis savo komunikacijos slaptumo, ar konfidencialumas yra būtina susiklosčiusių santykių dalis, ar suteiktas liudijimo imunitetas atitiktų TBT Romos statuto tikslus (Rules of Procedure and Evidence, 2023). Taisyklėse nėra išskirtas būtent žurnalistų liudijimo imunitetas, tačiau egzistuoja bendras profesinis ar kitų santykių imunitetas, kuris suteikia galimybę TBT kiekvienu atveju spręsti, ar asmens, siekiančio pasinaudoti imunitetu, parodymai yra būtini (Heeger, 2005, p. 233). Šis reguliavimas, nors ir tiesiogiai neįtvirtina žurnalistų liudijimo imuniteto, suteikia pakankamą žurnalistų informacijos šaltinio paslapties apsaugą, kuri yra kildinama iš minėtų žmogaus teisių šaltinių. Tačiau siekiant suteikti aiškumo TBT vykstančio proceso dalyviams, 73 taisyklė galėtų būti patikslinta eksplicitiškai nurodant žurnalistų liudijimo imunitetą bei įtvirtinant taikymo tvarką ir imuniteto ribas, kurios yra plėtojamos tarptautinės teisės šaltiniuose.

Remiantis aptartais šaltiniais, iš visuotinai pripažįstamo žiniasklaidos laisvės principo yra kildinama žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl jų informacijos šaltinio paslapties. Didelę įtaką šios teisės plėtojimui pasauliniu mastu darė EŽTT sprendimai, kadangi JTO institucijos, taikydamos žurnalistų liudijimo imunitetą, rėmėsi EŽTT suformuluotais reikalavimais. Aptarti žmogaus teisių šaltiniai įpareigoja valstybes numatyti informacijos šaltinio apsaugą suteikiant žurnalistams liudijimo imunitetą, kuris

gali būti ribojamas tik esant būtinybei. Žurnalistams suteiktas imunitetas yra plėtojamas ir tarptautiniu lygmeniu veikiančiuose tribunoluose bei TBT. Tačiau atsižvelgiant į JTO teikiamas rekomendacijas bei išvadas, siūlytina koreguoti TBT Procedūros ir įrodymų taisyklės eksplicitiškai išskiriant žurnalistams suteikiamą imunitetą bei numatant atvejus, kuomet šis imunitetas gali būti ribojamas. Paminėtina, kad Lietuvoje galiojantis žurnalistų liudijimo imunitetas atitinka tarptautiniu mastu keliamus reikalavimus žurnalistų informacijos šaltinio paslapties apsaugai ir iš žmogaus teisių kylantis imunitetas yra įgyvendintas tinkamai.

3.3. Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų teisė atsisakyti parodymus užsienio valstybių teisėje

Kaip aptarta pirmoje darbo dalyje, žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra pripažįstama ir kitose pasaulio šalyse. Remiantis analizuota JTO institucijų praktika, ši žurnalistų teisė skirtingomis apimtimis privalo būti pripažinta visuotinai. UNESCO atlikto tyrimo duomenimis, iš analizuotų 121 pasaulio šalių, 69% valstybių viena ar kita apimtimi savo teisės aktuose pripažįsta žurnalistų liudijimo imunitetą (Posetti, 2017, p. 57). Kaip aptarta šiame darbe, žurnalistų teisė neatskleisti savo informacijos šaltinio paslapties turi itin didelę svarbą siekiant tinkamai įgyvendinti žiniasklaidos laisvės principą.

Šiuo metu JAV federaliniuose įstatymuose nėra įtvirtinto žurnalistų liudijimo imuniteto. Tačiau nors ir nesant nacionaliniu lygmeniu galiojančio pripažinimo, dauguma JAV valstijų savo teisės aktuose yra įteisinusios žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus dėl savo informacijos šaltinio paslapties (Koningisor, 2018, p. 1176). Analizuojant valstijų statutuose įtvirtintą žurnalistų liudijimo imunitetą, pastebėta, kad imunitetas valstijose yra taikomas panašia apimtimi, tačiau, atsižvelgiant į ribojimo galimybes, gali būti išskiriamos dvi rūšys: absoliutus žurnalistų liudijimo imunitetas ir ribotas žurnalistų liudijimo imunitetas. Pavyzdžiui, absoliutus žurnalistų liudijimo imunitetas yra įtvirtintas Niujorko valstijoje, Floridoje, Nevadoje, Kentukyje. Šiose valstijose nustatius, kad reikalaujama informacija yra žurnalistų informacijos šaltinio paslaptis, žurnalistai įgauna teisę atsisakyti duoti parodymus, kuri negali būti ribojama dėl bet kokių aplinkybių. Ribotas žurnalistų liudijimo imunitetas yra įtvirtintas Naujajame Džersyje, Mičigane, Šiaurės Dakotoje. Šiose valstijose žurnalistų imunitetas gali būti ribojamas teismo, tuomet, kada siekiama išvengti mirties ar didelio sveikatos sutrikdymo, taip pat, tuomet kada yra tiriamas nusikaltimas, kurio bausmė yra laisvės atėmimas iki gyvos galvos (Stone, 2005, p. 24). Taip pat

paminėtina, kad aptartų valstijų teisės aktai nėra taikomi nagrinėjant bylas federaliniuose teismuose, tačiau egzistuoja bylų, kuomet federaliniai teismai pripažino žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus, remdamiesi JAV konstitucija (The Federal Common Law..., 2004, p. 10–11). Šiuo metu JAV parlamente yra svarstomas įstatymas, kuris įtvirtintų žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties federaliniu lygmeniu. Priėmus šį įstatymą būtų įtvirtintas ribotas žurnalistų liudijimo imunitetas, kuris galėtų būti netaikomas tik tuomet, kada siekiama išvengti žalos žmogaus sveikatai bei siekiant tirti veikas, susijusias su terorizmu (PRESS Act, 2022). Remiantis praeitoje darbo dalyje aptartais žmogaus teisių šaltiniais, darytina išvada, kad JAV valstijos, kurios numato absoliutų žurnalistų liudijimo imunitetą, nėra tinkamai įgyvendinusios JTO institucijų rekomendacijose minimo privalomo šios teisės ribojimo. Tačiau valstijose bei svarstomame federaliniame įstatyme pateikiamas ribotas žurnalistų imunitetas atitinka JTO plėtojamą praktiką šiuo klausimu.

Lietuvos kaimyninėse šalyse taip pat yra pripažįstama žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus. Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnis nurodo, kad žurnalistas gali būti įpareigotas atskleisti savo informacijos šaltinio paslaptį tik teismo sprendimu. Tuo pačiu straipsniu teismas yra įpareigotas priimančias sprendimą dėl informacijos šaltinio paslapties atskleidimo įvertinti žurnalistų liudijimo imuniteto ir viešojo intereso santykį (Kriminalprocesa likums, 2005). Šis Latvijoje galiojantis reguliavimas atitinka EŽTT formuojamą praktiką, tačiau skiriasi nuo lietuviškojo modelio. Priešingai negu Lietuvoje, Latvijos variantas nenurodo tikslų aplinkybių, kuriomis žurnalistų teisė gali būti ribojama, šis klausimas paliekamas išspręsti teismui, vertinant ribojimo ir viešojo intereso santykį. Lenkijoje galiojanti žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra įtvirtinta Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 180 straipsnyje. Šis straipsnis nurodo, kad žurnalistas turi teisę atsisakyti duoti parodymus dėl savo profesinės paslapties ir kad ši teisė gali būti ribojama tik teismo sprendimu, jeigu tai yra būtina teisingumui įvykdyti bei šių duomenų negalima gauti kitais būdais. Paminėtina, kad Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 180 straipsnio 3 dalis nurodo, kad net ir teismui įpareigojus žurnalistą teikti parodymus dėl jo profesinės paslapties, šis teismo įpareigojimas negali būti taikomas siekiant nustatyti žurnalistų šaltinio. Žurnalistai, įpareigoti teismo, šaltinį privalo atskleisti tik tuomet, kada yra tiriami didžiausią pavojingumą keliantys nusikaltimai, tokie kaip genocidas, karo nusikaltimai, nusikaltimai prieš valstybę, nužudymas ir kiti (Kodeks postępowania karnego, 1997). Lyginant su Lietuva, Lenkijoje galiojantis žurnalistų liudijimo imunitetas suteikia gana stiprią apsaugą

informacijos šaltinio paslapčiai. Kol Lietuvoje įtvirtintas žurnalistų liudijimo imunitetas gali būti ribojamas atsižvelgiant į svarbiausias visuomenės vertybės, Lenkijoje šis imunitetas gali būti ribojamas tik tuomet, kada yra tiriami sunkiausi, Lenkijos Respublikos baudžiamajame kodekse išvardinti, nusikaltimai. Lenkijos modelis atitinka EŽTT formuojamą praktiką, tačiau žurnalistams yra suteikiama itin stipri teisė atsisakyti duoti parodymus dėl savo informacijos šaltinio paslapties.

Lenkijos modeliui panašus reguliavimas randamas ir Vokietijoje. Žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra įtvirtinta Vokietijos baudžiamąjo proceso kodekso 53 straipsnyje. Šis straipsnis suteikia žurnalistams teisę atsisakyti duoti parodymus dėl žurnalistinės informacijos turinio bei informacijos šaltinio paslapties. Žurnalistų teisė gali būti ribojama teismo sprendimu tik tuomet, kada žurnalistų parodymai padėtų išaiškinti bylos aplinkybes ar nustatyti besislapstančio kaltinamojo buvimo vietą. Teismas gali riboti žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus tik tiriant nusikaltimus prieš valstybę, nusikaltimus seksualinio apsisprendimo laisvei ir kvalifikuotą pinigų plovimą. Analogiškai Lenkijai, net ir tuomet, kada teismas įpareigoja žurnalistą duoti parodymus, šis gali atsisakyti atskleisti konfidencialų informacijos šaltinį (Strafprozessordnung, 1950). Taigi remiantis aptartu Vokietijos reguliavimu, pastebėtina, kad Lenkijoje ir Vokietijoje įtvirtinta žurnalistų teisė duoti parodymus yra panaši savo taikymo ribomis bei ribojimo galimybėmis. Kaip ir Lenkijoje, Vokietijoje žurnalistams yra suteikiama itin stipri informacijos šaltinio paslapties apsaugos teisė.

Taip pat randama pavyzdžių, kuomet demokratiškose valstybėse žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra taikoma itin ribota apimtimi arba ši teisė išvis buvo nepripažįstama. Pavyzdžiui, Australijoje ir Kanadoje įstatymai nenustatė žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus. Šiose šalyse galiojantys žurnalistikos etikos kodeksai įpareigoja žurnalistus saugoti informacijos šaltinio paslaptį, tačiau jiems nėra suteiktos jokios privilegijuotos teisės atsisakyti duoti parodymus, jei to reikalauja teismas ar ikiteisminį tyrimą vykdančios pareigūnai. Jei valstybės institucijoms pareikalavus atskleisti informacijos šaltinio paslapties žurnalistas to nepadarė, jam galėjo būti skiriama bauda ar net laisvės apribojimas. Tiek Australijos, tiek Kanados teismų praktikoje yra randama atvejų, kuomet žurnalistui atsisakius atskleisti informacijos šaltinį teismui pareikalavus, būdavo skiriama arešto bausmė (Meškauskaitė, 2018, p. 216). Tačiau dabartinė situacija yra pasikeitusi, 2017 m. pabaigoje Kanadoje įsigaliojęs Žurnalistinių šaltinių apsaugos įstatymas (angl. *Journalistic Sources Protection Act*) įtvirtino žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus dėl informacijos šaltinio paslapties ir nustatė, kad ši teisė gali būti

ribojama tik teismo sprendimu tuomet, kada yra išnaudotos visos kitos galimybės gauti bylai reikiamą informaciją ir to reikalaujant svarbūs visuomenės interesai (Journalistic Sources Protection Act, 2017). Pastebėtina, kad šis žurnalistų liudijimo imunitetas, savo taikymo ribomis bei ribojimo aplinkybėmis iš esmės yra panašus Lietuvoje įtvirtintai žurnalistų teisei atsisakyti duoti parodymus. Taip pat šiai dienai Australijoje visos valstijos, išskyrus Kvinslandą, yra įteisinusios žurnalistų liudijimo imunitetą, tačiau valstybiniu lygmeniu galiojančio žurnalistų liudijimo imuniteto nėra. Australijos valstijose siekiant riboti žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus, sprendimą privalo priimti teismas įvertindamas viešojo intereso bei žurnalistų liudijimo imuniteto santykį (Kretowicz, 2021, p. 4 – 6). Australijoje teisę nuspręsti, ar žurnalisto liudijimo imunitetas gali būti ribojamas, turi teismas, kuris privalo įvertinti šio ribojimo proporcingumą. Ši ribojimo procedūra iš esmės atitinka tą, kuri yra įtvirtinta Latvijoje.

Apibendrinant analizuotą užsienio šalių reguliavimą dėl žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus ir remiantis minėtu UNESCO tyrimu, darytina išvada, kad žurnalistų liudijimo imunitetas viena ar kita apimtimi yra pripažįstamas daugumoje demokratiškų šalių. Pastebėta, kad skirtingose valstybėse įtvirtintas reguliavimas turi esminių skirtumų nuo Lietuvos teisėje egzistuojančios žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus, tačiau visi šie reguliavimai iš esmės atitinka tiek EŽTT, tiek JTO institucijų kuriamą praktiką. Lyginant su Lietuva, kai kurios aptartos šalys yra įtvirtinusios itin stiprią žurnalisto paslapties apsaugą, kuomet net ir įpareigojus žurnalistą duoti parodymus, šis išlaiko teisę neatskleisti informacijos šaltinio paslapties. Tačiau remiantis darbe minėta EŽTT praktika, siekiant apsaugoti svarbiausius visuomenės interesus, išimtiniais atvejais informacijos šaltinio paslaptis turėtų būti atskleista, tad Lietuvos, Latvijos ir kitų valstybių pasirinktas ribojimo mechanizmas yra pranašesnis.

IŠVADOS

1. Pirmi žurnalistų liudijimo imuniteto siekiai nustatyti XVIII a. JAV teritorijoje, tačiau pirmą kartą šis imunitetas įstatymiškai buvo įtvirtintas Švedijoje 1766 m. Kitose užsienio šalyse bei tarptautiniu mastu diskusijos dėl žurnalistų liudijimo imuniteto pastebimos tik XX a. Lietuvoje galiojusiuose baudžiamojo proceso įstatymuose liudijimo imunitetai aptinkami jau XIX a., tačiau būtent žurnalistams pirmą kartą liudijimo imunitetas buvo suteiktas sovietmečio pabaigoje įgyvendinant atvirumo reformą.
2. Žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus dėl to, kas sudaro jų informacijos šaltinio paslaptį, apsaugo žurnalistus nuo neteisėto persekiojimo už jų skleidžiamą informaciją ir yra viena svarbiausių apsauginių priemonių siekiant tinkamai užtikrinti konstitucinį informacijos laisvės principą.
3. Dabartinis viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų apibrėžimas gali būti taikomas itin plačiam asmenų ratui, tad siūlytina priimti reikiamus įstatymo pakeitimus, siekiant susiaurinti ratą asmenų, kuriems gali būti taikomi šie apibrėžimai. Taip pat, atsižvelgiant į šiuolaikines žiniasklaidos tendencijas, siūlytina įtvirtinti atskirą kategoriją asmenims, kurie reguliariai savarankiškai renka ir talpina informaciją viešuose šaltiniuose, taip juos atskiriant nuo žurnalistų.
4. Žurnalistų liudijimo imunitetas yra taikomas tik tam, kas sudaro informacijos šaltinio paslaptį, t. y. tik duomenims, kurie nėra atskleisti viešai ir gali nurodyti žurnalistų viešinamos informacijos kilmę. Į informacijos šaltinio paslaptį patenka ir pats konfidencialios informacijos perdavimo būdas, el. laišakai, telefoniniai skambučiai, laišakai ir kitos komunikacijos priemonės, jei iš šių galima nustatyti informacijos šaltinį.
5. Žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus gali būti ribojama kuomet tai būtina dėl ypač svarbių visuomenės interesų, tačiau teismų praktikoje nėra pakankamai aiškiai nustatytų šių visuomenės interesų vertinimo kriterijų.
6. Lietuvoje iš tarptautinės teisės kylantys reikalavimai dėl žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus yra įgyvendinti tinkamai. Analizuotų užsienio valstybių kontekste, Lietuvoje įtvirtintas žurnalistų liudijimo imunitetas gali būti įvardinamas kaip vienas pranašesnių.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

Tarptautinės teisės aktai

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.

Europos Sąjungos teisės aktai

4. Europos Parlamento ir Tarybos 2019 m. lapkričio 26 d. direktyva (ES) 2019/1937 dėl asmenų, pranešančių apie Sąjungos teisės pažeidimus, apsaugos. OJ L 305, p. 17.
5. Europos Sąjungos 2016 m. birželio 7 d. 2016/C 202/02 pagrindinių teisių chartija. OJ C 202, p. 389.
6. Europos Parlamento 2018 m. gegužės 3 d. rezoliucija 2017/2209(INI) dėl žiniasklaidos pliuralizmo ir žiniasklaidos laisvės Europos Sąjungoje.

Tarptautinių institucijų teisės aktai

7. Declaration de Bordeaux (1954).
8. Munich Charter (1971).
9. Council of Europe, Committee of Ministers Recommendation No. R (96) 4 (1996).
10. Council of Europe, Committee of Ministers Recommendation No. R (2000) 7 (2000).
11. United Nations Human Rights Committee, Consideration of Reports Submitted by States Parties Under article 40 of the Covenant (2000). CCPR/CO/69/KWT.
12. United Nations Human Rights Committee, General comment No. 34 (2011). CCPR/GC/34.
13. Council of Europe, Committee of Ministers Declaration on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors (2014). Decl(30/04/2014)2.
14. Council of Europe, Committee of Ministers Recommendation on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors (2016). CM/Rec(2016)4.
15. International Criminal Court, Rules of Procedure and Evidence (2023).

Nacionaliniai teisės aktai

16. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Valstybės žinios, 33-1014.
17. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai (1918). Lietuvos aidas, 130.
18. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1961).
19. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas (1990). Vyriausybės žinios, 7-163.
20. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). Valstybės žinios, 37-1341.
21. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (2006). Valstybės žinios, 82-3254.
22. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216.

Užsienio valstybių teisės aktai

23. Loi du 29 juillet 1881 sur la liberte de la presse (1881). Journal officiel de la Republique Francaise.
24. Charte d'éthique professionnelle des journalistes (1918). SNJ, 1918/38/2011
25. Deutsche Strafprozessordnung (1950). BGBI. I S. 1074, 1319.
26. Kodeks postepowania karnego Rzeczypospolitej Polskiej (1997). Dziennik Ustaw, Dz.U.2022.1375.
27. Latvijas Republikas kriminalprocesa likums (2005). Latvijas Vestnesis, 74.
28. Journalistic Sources Protection Act (2017). S.C. 2017, c. 22.
29. PRESS Act (2022). H.R.4330.

Pojstatyminiai teisės aktai

30. Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas (2016). TAR, 10556.

Specialioji literatūra

31. Association of the Bar of the City of New York (2004). The Federal Common Law of Journalists' Privilege: A Position Paper. New York: Association of the Bar of the City of New York.
32. Ažubalytė, R., Jurka, R., Zajančauskienė, J. (2016). Baudžiamojo proceso teisė, Bendroji dalis, Pirmoji knyga. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.
33. Bartaševičius, V. et al. (1997). Žiniasklaidos enciklopedija. Vilnius: Pradai.
34. Bazyler, M., Sadovoy, E. (1991). Television and the Law in the Soviet Union. Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review, 11 (2), 293–351.

35. Burton, G. (2015). Immunitas. Oxford Research Encyclopedia of Classics, [https://doi: 10.1093/acrefore/9780199381135.013.3267](https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.3267)
36. Carter, E. (2017). "Not to Disclose Information Sources": Journalistic Privilege Under Article 19 of ICCPR. *Communication Law and Policy*, 22:4, p. 399–426, [https://doi: 10.1080/10811680.2017.1364912](https://doi.org/10.1080/10811680.2017.1364912).
37. Charon, J. (2003). L'ethique des journalistes au xxe siècle. De la responsabilité devant les pairs aux devoirs à l'égard du public. *Le Temps des médias*, 2003 (1), 233–278.
38. Čiužaitė, G. et al. (2012). Medijos, žiniasklaida, žurnalistika tradicinėje ir tinklaveikos visuomenėje. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
39. Davies, J. (2000). The prohibition against Averse Inferences from Silence: a Rule without Reason? *Australian Law Journal*, 1 2000 (74).
40. Ervin, S. (1974). In Pursuit of a Press Privilege. *Harvard Journal on Legislation*, 11 (2), 233–278.
41. Heeger, A. (2005). Securing a Journalist's Testimonial Privilege in the International Criminal Court. *San Diego International Law Journal*, 6, p. 209–242.
42. Hirschfeldt, J. (2017). Constitutional protection of freedom of expression in Sweden – conflicts and turning points. In: Axberger, H. (2017). *Press Freedom 250 Years Freedom of the Press and Public Access to Official Documents in Sweden and Finland – a living heritage from 1766*. Stockholm: Swedish Parliament, 565–614.
43. Jurka, R. (2004). Liudytojo sąvoka Lietuvos ir kitų užsienio valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 51(43), 99–107.
44. Jurka, R. (2005). Žurnalistų imuniteto samprata baudžiamajame procese. *Teisės problemos*, 1(47), 62–77
45. Jurka, R. (2006). Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. *Jurisprudencija*, 1 2006 (79), 31–39.
46. Jurka, R. (2009). Liudytojas ir jo procesiniai interesai Baudžiamajame kodekse. Vilnius: Registrų centras.
47. Jurka, R. et al. (2013). Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai. *Mokslo studija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
48. Koningisor, C. (2018). The De Facto Reporter's Privilege. *The Yale Law Journal*, 127(5), p. 1106–1447.
49. Kretowicz, A. (2021). Reforming Australian Shield Laws. *Press Freedom Policy Papers. Reform Briefing*, 2/2021, p. 1–8 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://law.uq.edu.au/files/68845/shield-laws.pdf> [žiūrėta 2023 m. kovo 28 d.].

50. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2010) Metinis pranešimas 2009. Vilnius.
51. Marek, R. (2016). From Roman Immunitas to Merovingian Emunitas Remarks on the Evolution of Roman Fiscal Concepts in the Germanic Realms. *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ*, 7(29), p. 49–71 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.tbsp.wpia.uj.edu.pl/documents/4137545/135093886/3.+Marek_8_2016.pdf/2f49306f-13e0-4fa6-a2ed-8eff016386fd [žiūrėta 2023 m. kovo 25 d.].
52. Martinonienė, E. (2002). Lietuvos kriminalinės žurnalistikos veiklos ir teisės saugos informacijos pateikimo žiniasklaidoje teisinis reglamentavimas visuomenės informavimo tobulinimo aspektu. Daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, komunikacija ir informacija (06 H). Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
53. McGonagale, T. et al. (2020). Safety of journalists and the fighting of corruption in the EU [interaktyvus], European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs. Prieiga per internetą: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655187/IPOL_STU\(2020\)655187_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655187/IPOL_STU(2020)655187_EN.pdf). [Žiūrėta 2023 m. kovo 25 d.].
54. Meškauskaitė, L. (2018). Žiniasklaidos teisė. Visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai. Antrasis papildytas leidimas. Vilnius: Registrų centras.
55. Papandrea, M. (2007). Citizen Journalism and the Reporter's Privilege. *Minnesota Law Review*, 91, 516–591.
56. Piot, P. (2014). Protection des sources journalistiques contre secret judiciaire : la construction pretorienne de la Cour europeenne des droits de l'homme. *Les Cahiers de la Justice*, 2014/3 (3), 387–400.
57. Posetti, J. (2017). *Protecting Journalisim Sources in the Digital Age*. Paris: UNESCO.
58. Skuncke, M. (2017). Press freedom in the Riksdag 1760–62 and 1765–66. In: Axberger, H. (2017). *Press Freedom 250 Years Freedom of the Press and Public Access to Official Documents in Sweden and Finland – a living heritage from 1766*. Stockholm: Swedish Paralment, 109–144.
59. Stone, G. (2005). Why We Need a Federal Reporter's Privilege. *Hofstra Law Review*, 34, p. 39–58.
60. Švedas, G. (1997). Visuomenės informavimo įstatymas bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos problemos. *Teisės problemos*, 3, 44–53.
61. Žibaitė, R. (2016). Asmenų parodymų patikimumo probleminiai klausimai. *Jurisprudencija*, 23(2), 310–332.
62. Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2004). *Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2003*. Apžvalga. Vilnius.

63. Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2006). Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2005. Apžvalga. Vilnius.
64. Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2015). Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2013-2014. Apžvalga. Vilnius.

Teismų praktika

Tarptautinių teismų praktika

65. International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia, Prosecutor v. Radoslav Brdjanin, Momir Talic, No. IT-99-36-AR73.9 [11.12.2002].

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

66. Goodwin v. the United Kingdom [ECHR], No. 17448/90 [27.03.1996]. ECLI:CE:ECHR:1996:0327JUD001748890.
67. Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands [ECHR], No. 38224/03 [14.09.2010]. ECLI:CE:ECHR:2010:0914JUD003822403.
68. Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. and Others v. the Netherlands [ECHR], No. 39315/06 [21.11.2012]. ECLI:CE:ECHR:2012:1122JUD003931506.
69. Stichting Ostade Blade v. the Netherlands [ECHR], No. 8406/06 [27.05.2014]. ECLI:CE:ECHR:2014:0527DEC000840606.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

70. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 39-1105.
71. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 104-4675.

Nacionalinių teismų praktika

72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-137/2008.
73. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. balandžio 20 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-444-70/2009
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-348-303/2015.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76-222/2016.
76. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-9-312/2020.

77. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. liepos 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-1977-662/2021.

SANTRAUKA

Viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus

Erikas Lukauskas

Žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus yra viena svarbiausių priemonių siekiant užtikrinti žiniasklaidos laisvę. Atsižvelgiant į šio instituto svarbą, žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus gali būti ribojama tik teismo, kuomet tai būtina siekiant apsaugoti svarbiausius visuomenės interesus. EŽTT praktika įpareigoja valstybes įtvirtinti ribotą žurnalistų teisę atsisakyti duoti parodymus, analogiškas reikalavimas yra keliamas ir kitose tarptautinės teisės šaltiniuose. Užsienio šalyse pastebima skirtingų apimčių žurnalistų liudijimo imunitetai, tačiau juos jungia vieningas tikslas, apsaugoti informacijos šaltinio paslaptį.

Lietuvoje žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus tinkamam taikymui gali trukdyti plati viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų ir žurnalistų samprata, tad siūlytina susiaurinti ratą asmenų, kuriems šis apibrėžimas gali būti pritaikytas. Žurnalistų liudijimo imunitetas yra taikomas tik dėl parodymų, kurie sudaro informacijos šaltinio paslaptį, kuri gali būti apibrėžiama kaip duomenys, kurie nėra atskleisti viešai ir gali nurodyti žurnalisto viešinamos informacijos kilmę. Nustatyta, kad į informacijos šaltinio paslaptį patenka ir pats informacijos perdavimo būdas, jei iš šio galima nustatyti informaciją perdavusį asmenį.

Taip pat darbe nustatyta žurnalistų liudijimo istorinė raida. Pirmiausiai pasaulyje žurnalistų liudijimo imunitetą įtvirtino Švedija XVIII a., o pasauliniu mastu žurnalistų teisės atsisakyti duoti parodymus siekiai pastebimi tik XX a. Nors ir istoriškai Lietuvoje galiojusiuose baudžiamojo proceso įstatymuose buvo įtvirtinti kiti liudijimo imunitetai, žurnalistų teisė atsisakyti duoti parodymus pirmą kartą buvo įtvirtinta 1990 m.

SUMMARY

Right of Public Information Producers, Broadcasters and Journalists to Refuse to Testify

Erikas Lukauskas

The right of journalists to refuse to give evidence is one of the most important instruments to ensure media freedom. Given the importance of this instrument, the right of journalists to refuse to give their testimony can only be limited by a court when it is necessary to protect the vital public interests. The case law of the ECHR imposes an obligation on States to establish a limited right of refusal of journalists to give testimony, and other sources of international law also make a comparable requirement. In foreign countries, journalists' testimonial immunities have been observed to vary in scope, but they are united by a common objective, namely, to protect the confidentiality of the source of information.

In Lithuania, the proper application of the right of journalists to refuse to testify may be hindered by the broad concept of producers, disseminators, and journalists of public information, and it is therefore suggested to narrow the circle of persons to whom this definition may be applied. The immunity of journalists' testimony is limited to testimony which constitutes a source secret, which can be defined as data which are not disclosed to the public and which may indicate the origin of the information published by the journalist. It has been established that the way information is communicated is also covered by the secrecy of the source, provided that the person who communicated the information can be identified from it.

The work also traces the historical development of journalists' testimony. The first in the world to establish the immunity of journalists' testimony was Sweden in the 18th century, and the global aspirations for the right of journalists to refuse to testify were not seen until the 20th century. Although historically other immunities of testimony have been established in Lithuanian criminal procedure laws, the right to refuse to give testimony of journalists was first established in 1990.